مەحوی:
عارفێك لەنێوان سەرکێشی و کوفردا

تاوانا ئەمین

ئەم نووسینە: هەوڵێکە بۆ خوێندنەوەی دیویکی تری مەحوی

میكانیزمی دابڕانی پەیوەندی لەگەڵ هەموو شتێكدا، میكانیزمی گەیشتنە بەدیداری خودا.

د. كوبرا مایار مەزهەری

من لەو كەسانە نیم كە نوێژكردنەكانیان تەنها پشتچەماندنەوە بێتو بەس، شێوەی نوێژكردنی من؛ لە گوڵێك وردەبمەوە، ئەستێران دەژمێرم، سەرم سوڕدەمێنێت لە جوانیی مەخلوق، لە كەماڵی نیزامەكەی، لە ئینسان ورد دەبمەوە، كە جوانترین شاكاری خودایە.

خەیام، لە زاری ئەمین مەعلوف-ەوە

مەحوی سۆفییە یان عارف؟

راستییەكەی سۆفیگەریو عیرفان هەرچەندە هەمیشەو بەردەوام پێكەوە بەكاربراون، بەڵام بە هەموو نزیكایەتییەكیانەوە لەیەك، لێكیش جیاوازن. وشەی عیرفان (**Mystification**) واتا ناسین، یان دووبارەناسینەوە، یان ناسینی شتێكی مەرموز (هێمادار)، یان ناسینی حەقی تەعالا بە پەیبردنی رەمزیی حەقیقەت بە رێگەی كەشفو شهود. وشەی سۆفیگەرییش (**Mysticism**) خۆی لە بنەڕەتەوە لە (**صوف**)ی عەرەبییەوە هاتووە، كە جۆرێك خوریی ئاژەڵ بووەو سەرەتا سۆفییەكان ئەو بەرگەیان پۆشیوە.

سۆفیگەری واتە رێبازی سۆفییەكان، یان مانای رێگەی حەقیقەت. كەواتە عارف: واتە پەیرەوكەری عیرفان، كە كەسێكە رەمزی شتێك لێكبداتەوەو كەشفی خودا بە رێگەی تێڕامانو پەیبردن بكات، نەك تەنها بە حاڵ. بەڵام سۆفی كەسێكە كە لەگەڵ خۆیدا لە جەنگدایەو تەنیا حاڵو وەجد بە میكانیزمی گەیشتنی بە نوری ئیلاهی دەزانێتو پەیڕەوی تەریقەتی تەسەوفە. د. زرین كوب لەبارەی جیاوازیی ئەم زاراوانەوە، دەڵێت: **"دەتوانین بڵێین دوو دیوی یەك شێوە ژیانی ئایینین، كە هەردووكیان لەسەر رەتكردنەوەی چێژەكانی دونیا كۆكن. بەڵام**

سۆفی رووی لە کردارەو خەریکی دژایەتیکردنی نەفسی خۆیەتی، لە کاتێکدا عارف رووی لە زانستەو سەرقاڵی کەشفەو دەیەوێت لەمەوە بورهان بەدەستبهێنێت."[1]

بەپێی ئەم پێناسکردنە بێت (**نەك پۆلێنکاری**)، ئەوا لە مێژووی دووردا **بایەزیدی بوستامیو مەنسوری حەلاجو** لە مێژووی کەمێك نوێدا، **مەولانا جەلالەدینو محێدین ئیبن عەرەبیو** لە ئەدەبیاتی کلاسیکیی کوردیی سەدەی نۆزدەشدا، **مەحوی**، لەوانەن کە هەردوو ناوەکەیان بەسەردا دەبڕێت. بەڵام ئێمە باوەڕمان وابوو مەحوی لە عیرفانەوە نزیکترە تا تەسەوف، هەربۆیە لە تایتڵدا مەحویمان وەك عارفێك ناوهێنا.

مەحوی لە نێوان دووجۆر خوێنەردا

مەحوی (**مەلا محەمەدی کوڕی مەلا عوسمانی باڵخیی ١٨٣١-١٩٠٦**)[2] لە نێوەندیی رۆشنبیریی کوردیدا، کەم تا بیش حەقی دراوەتێو بە قورسو پڕ قووڵاییو خاوەن شیعری سۆفییانەو هەندێکجار فەلسەفییش تەماشاکراوە. هەموو ئەمانەش دەرئەنجامی دوو میکانیزمی پێچەوانەن، کە هەردووکیان یەك ئەنجامیان هەیە، ئەوانیش تێگەیشتنو تێنەگەیشتنی مەحوین لە یەك کاتدا.

خوێنەری ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردی لەدەیەی هەفتاو هەشتاکاندا، بەهۆی زانینی زمانەکانی عەرەبیو بەتایبەتییش فارسی (**چونکە مەحوی لە دیوانەکەی چاپی ١٩٧٧یدا تەنیا یەك شیعری عەرەبیو لە بەرامبەریشدا، ٨٧ شیعرو ٢٠ چوارینەو ٢ تەخمیسو ٧ بەیتی تاقانەی فارسیی هەیە، ئەمە جگە لە سێبەری ئەدەبیاتی فارسیو کاریگەریی ژێر شیعری حافزو سەعدیو شەبستەری لە کۆی دیوانەکەدا.**) توانیویەتی ئاسانتر هەزمی بکاتو زێدەتر مەحوی بخوێنێتەوە. بەڵام خوێنەری ئەم دوو دەیەیەی پاشتر، بەهۆی پێچەوانەبوونەوەی ئەو خاڵەی سەرەوە تێیدا، واتە عەرەبینەزانینو خۆنەدان لە فارسیو هەروەها کۆتاییهاتنی قۆناغی شیعری قافییەدارو کزبوونی خوێنەریشی، لە بەرامبەردا دروستبوونی ئەو کەشە نوێیەی ئەدەبی کوردیو بەتایبەتییش چێژوەرگرتن لە نووسینو خوێندنەوەی شیعری حورو بەشیعرزانینی هەموو شتێك، دواتریش کاریگەرییە نێگەتیڤەکانی میدیای کوردی لەسەر بڵاوکردنەوەو راهێنانی خوێنەر لەسەر شیعرگەلی ساردو لاوازو بێرۆح، هەروەها کەوتنە نێو خێراییەکی سەرسوڕهێنەری زەمەنییەوە لە سەردەمی پاکس تەکنەلۆژیاو بەماکدۆناڵبوونی جیهان بۆ شتی خێراو سەرپێی. ئەمانە کۆمەڵە دەرئەنجامێك بوون، کە جارێك بەهاو خاوەن بەهاکانیان خستە ژێر هەڕەشەی لەناوچوونەوەو جارێکیش گەر بیهێشتنایەوە، لەپێش مەترسیی پرۆسێسی ناولێنانەوەو پێناسەکردنەوەدا دەیهێڵانەوە.

١- تصوف و عرفان- د.زرين كوب www.hawzha.com

٢- بۆمێژووی لەدایکبونەکەی مەحوی ئێمە لەنێوان (١٨٣٦)ەکەی محەمەد ئەمین زەکی بەگو (١٨٣٦)ەکەی عەلادین سجادیو(١٨٣١)ەکەی کاکەی فەلاح دا، ئەمەی دواییمان پێپەسەندبوو.

مـرۆڤ لـەژیانی نێـو وەهـا تەوژمێکیـشدا، بـەدوای لێکـشیتاڵکردنو هیرمۆنتیکـای تیکـستانێکی کۆدهـەڵگرو ناوەڕۆکچڕو پڕ قووڵاییەوە نابێت. بۆیە مەحوی ئەگەر خوێنەری خۆی لەدەستنەدابێت، جارێك بەهۆی ئەوەوەیە ئەم نەوە ئامادەیەی خوێنەر، لە تێکنەگەیـشتنو وردنەبوونـەوەیان بـۆ مـەحویو بەرکـەوتنی ئـەو هـەموو وشـە فارسیو عەرەبیو تەنانەت کوردییە کلاسیكو قەدیمانە، لایانوایە ئەمانە شیعری **"گەورە گەورە"**نو هیچی تر.

ئەم روانینەی نەوەی نوێ بۆ شیعرو ئەدەبیاتی کلاسیك، هەر مەحوی نەگرتووەتەوە، بەڵکە دەگەڕێتەوە بۆ بابەتایەرو تـا نالیو دێتەوە بۆ لای قانعو بێکەس–یش، کـە ئـەم دوو نـاوەی دواییـان، وەك مـەریوان وریـا قـانع دەڵێت بە هـەموو دەستوورێك لـە دەرەوەی ئـەو چـڕیو قووڵاییـەی ناوەکـانی پێـشوون. ئـەم کێـشەیە، تـەنیا نەخوێندنەوەو خۆماندوونەکردنـە لەگـەڵ ئـەو تێکـستانەدا، وشـەگەلی وەك **"گـەورە.. عـەجیب.. مـوهیم"** تـەنیا دەرئەنجامی خوێندنەوەی سەرپێین، نەك لە ئەنجامی تێڕامانو شیکرنەوەو راڤەکارییەوە هاتبێتن.

لە بەرامبەردا، لەم دوو دەیەیەی پاشتردا، هێشتا ئەو شیعرانە خوێنـەری راسـتەقینەی خۆیـان وننـەکردووە، جگە لە مەحویناسەکانو مامۆستایانی کۆلێژی ئەدەبیاتو ئەو خوێندکارانەی ماستەرو دکتـۆرا، کـە مـەیلی ئـەو ستایڵە لە ئەدەبی کوردی دەکەن. خوێنەرانێکی تر هەن، دەتوانن دەسـتی کـەمیش بێـت، دوای زیـاتر لـە سـەد ساڵ لە نووسینیان، شتی نوێ لەو شیعرانە هەڵبهێنجێننو بدۆزنەوە. ئەمە جگە لـە چـێژوەرگرتن لـە سـتاتیکای هاوکێشیو وشەسازیو ئەو گەمە سەیرانەی زمان..دواتریش لەم رێگەیەوە وردە وردە رۆبچننە نـاو جیهـانبینیی شاعیرەکەو لەم پنتەدا قسە لە دۆزینەوەی قووڵاییەکی فەلسەفی بکەن.

ئێمە چی دەخوێنینەوەو کامانەن ئەو شیعرانەی ئەم قسانە هەڵدەگرن؟ بۆ هـەر قـسەکردنێك لـە ئـەدەبیاتی نووسراوی کلاسیکی کوردی، توێژەرو خوێنەر ناچـاردەبێت بگەڕێتـەوە بـۆ کتێبـەکانی مامۆسـتایانی مـودەڕیس **(مەبەستمان لە مامۆستایانی مودەڕیسیش، خوالێخۆشبووان مـەلا عەبدولکـەریمی مـودەڕیسو فـاتیحی مـەلا کەریمو هەروەها بەڕێز محەمەدی مەلا کەریمە، ئێمە لێرە بەدواوە لەجیاتی ئەو ناوهێنانانە، تەنیا مامۆستایانی مـودەڕیس بـەکاردەهێنینو زیـاتریش مەبەسـتمان لـە ناوەکـانی یەکـەمو سـێیەمە کـە دیـوانی مـەحوییان ساغکردووەتەوە کە بابەتی ئەم نووسینەی ئێمەیە)**.

ئەگەر زێدەڕەوی نەبێت، مـن بـاوەڕم وایـە گرنگـیو میـسداقییەتی مامۆسـتایانی مـودەڕیس لـە ئـەدەبیاتی کلاسـیکی کوردیـدا، وەك گرنگـیو میـسداقییەتی ئیمامـانی **(موسـلیمو بوخـاری)** وایـە لـە ریوایـەتکردنی فەرموودەکاندا. ئەم مامۆستایانە دەستیان هەبووە لە دەرخستنی بەشێك لەو شـاعیرانەو بەپێـچەوانەشەوە، لـە بزرکردن یان نامەوەرنەبوونی شـاعیرانێکی تـری هـاوجیلی ئـەوان، کـە بـە هـەر هۆیـەك بێـت، نـەیانتوانیوە یـان ساغیان نەکردووەتەوە. لە کاتێکدا هاوزەمان خەڵکانی دڵسۆزی تـریش هـەبوونو تـا ئێـستاش نـاوە نـاوە ئـەو هەولانە دەبینرێن کە هەمان کاریان لەئەستۆ گرتـووە.[٣] مامۆسـتایانی مـودەڕیس هیـچیان نـەکردبێت، تـەنیا بـە رێکخستنو نوێ رێنووسکردنی شیعرەکانو نووسـینەوەی ئـەو خەتـە شکـستە فارسـیئامێزەی کـوردیی جـاران،

٣– دەتوانین لەو دڵسۆزانەی ئەدەبی کوردی ناوی مەسعود محەمەد، گۆران، کاکەی فەلاح، علی کمال باپیر ئاغا، مارف خەزنەدار، عیزەدین مستەفا رەسوڵ، ئازاد عەبدولواحید، ئومێد ئاشنا...هتد ببەین.

کارێکیان کردووە کە خوێنەرو توێژەریان لە کۆرساتی فێربوونی ئەو جۆرە خەتە رزگارکردووە. ئەوەی ئەم نووسینەش ویستوویەتی بیلێت، لەم رێنووسە نوێیەی دیوانی مەحوییەوە گوڵی کردووە.

مەحوی لە چاویلکەی مامۆستایانی مودەڕیسەوە

ئێستا دوای زیاتر لەسی ساڵ تێپەڕین بەسەر چاپکردنەکەی دیوانی مەحویدا، بە لێکدانەوەو راڤەی مامۆستایانی مودەڕیس، ئیتر وەختە لەگەڵ مەسعود محەمەد هاوڕا بینو ئەگەر نەڵێین ئەم شەرحە تەمەنی خۆی کردووەو پیر بووە، ئەوا دەڵێین درزی تێکەوتووە[٤]. دەکرێت جگە لە بەرزنرخاندنی ماندوبوونی ئەوان، خوێنەر هەوڵبدات بەدوای مانای تر لەم تێکستە شیعرییانەدا بگەڕێت.

روونە کە مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس پیاوێکی ئایینی بووەو ئەم ئایدیالەشی بەزەقیو لە شێوەی جۆراوجۆردا لە شەرحی شیعرەکاندا لەم دیوانەدا دەبینرێت. من باوەڕم وایە زەحمەتە مرۆڤ بتوانێت لە شتێك بگاتو بێتەگۆ کە لە دەرەوەی تێگەیشتنی خۆی بێت، بۆیە مەلا عەبدولکەریمیش نەیویستووەو نەشیتوانیوە جیاواز لە خۆی وەك پیاوێکی ئایینیو مەلایەك، بەیتەکان بخاتە ژێر تەلیسکۆبی شیکارییەوە.

وەك لە سەرەتای دیوانەکەی مەحویدا هاتووە، یەکەمجار ساڵی (١٩٦٢) مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس مانای بەیتەکانی لێکداوەتەوە. واتە رەنگرێژیی ئەم پرۆژەیە، مودەڕیسی باوك بووەو دواتر لە (١٩٦٣–١٩٧٧) **محەمەدی مەلا کەریم** چەند جارێك پێیدا چووەتەوەو ساغیکردووەتەوە.

بەڵام جێیداخە نەیتوانیوە ئەو ئەتمۆسفێرە ئایینییە کاڵبکاتەوە کە بەسەر شەرحەکەدا سێبەری کردووە، بەڵکو لە پێشەکیی دیوانەکەدا، پێوانەی گەورەیی شیعری مەحوی، بە پلەی کوردایەتی دەپێوێتو دەنووسێت: "**راستییەکەی لە مەیدانی کوردایەتییشدا، کوردایەتییەکەی مەحوی ئەوەی لەباردا نییە شان لە شانی کوردایەتیی یەکێکی وەکو نالیو بەڵکو سالم–یش بدات، کە هیچ نەبێت لەبەر دواکەوتنی سەردەمی ئەمو دەرکەوتنی راستیی پتر بۆی، دەبو ئەگەر لەوان پێشیش نەکەوتایە، هیچ نەبێت بگاتە رادەو پلەیان.**"[٥] ئەمەیە کێشەی کاك محەمەدی مەلا کەریم، سەرزەنشتی مەحوی دەکات کە هەستی نەتەوایەتیی کز بووە، ئەم بەرێزە داوای کوردایەتی لە شیعر دەکات، رەنگە پێیوابووبێت کە ئەوە سوچی شاعیرەکانمانە ئێمە نەبووین بە نەتەوە، چونکە لای وایە ئەدەب دەبێت نەتەوە دروستبکات.

ئەم جۆرە روانینە بارێك لە شیعر دەنێت کە هیی ئەو نییە. هەر لەو پێشەکییەدا نووسیویەتی: "**جووتە چوارخشتەکییەکەشی کە هەستی کوردایەتیی خۆی تێدا دەربڕیوە، تەنها دەسچڵییەکن لە ئاگری بەتینی کوردایەتیو هەستی نەتەوەپەرستیی نالی وەرگیراون. بە تێکڕای دیوانی مەحوی پارچە شیعرێکی وای تێدا نییە**

٤– دەستەو دامەنی نالی.. مەسعود محەمەد لاپەڕە /دەزگای ئاراس ٢٠٠٧

٥– دیوانی مەحوی.. لاپەڕە ٢٧/ چاپی ١٩٧٧

که چ له مەیدانی ناسینەوەی دوژمنانی گەلی کوردو له مەیدانی گیانی کوردایەتیدا، به قولەپێی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم..)ەکەی نالیدا بگاتەوە."[٦] روونه که دیدێکی وا لۆکالیو ساکار، زەحمەته دەرەقەتی ئەو قووڵاییەی مەحوی بێتو پەی بەو یونڤێرسالییەته ببات که لە رۆحی پیاوێکی وەك مەحویدا ئامادەیی هەیە. تا ئێرە ئاساییه خوێنەرو رووناکبیرێکی ئەو سەردەمه وا له مەحوی حالی ببێت، ئەوەی ئاسایی نییه ئەوەیە، که هەر ئەم کەسه بێتو شەرحی پیاوێکی ئایینیی بەڕێز (که باوکیانه) **ساغ!** بکاتەوەو بیخاته پێش چاوی خوێنەر.

هەر لەو پێشەکییەدا کاك محەمەدی مەلا کەریم دەنووسێت: **"مەحوی هاتووه ریزی له باسی ئەو موعجیزانه گرتووه که زۆربەیان تەنانەت به پێودانی ئایین خۆشی ساغ نەبوونەتەوەو له زیادەڕەوی بەولاوه نین. سەرەڕای ئەوەی که باسکردنیشیان هیچ دەورێکی ئیجابی له مەیدانی پێشخستنی بیرو هەستی کۆمەڵایەتیدا نابینێت."** جێی سەرنجه که ساغکەرەوەی دیوانه شیعرێکی سۆفییەکی گەورە، بیانووی زیادەڕەوی ساغنەبوونەوەی موعجیزەکانی لێبکرێتو گلەیی ئەوە بکات که باسکردنی ئەم شتانه، دەور له **"پێشخستنی بیرو هەستی کۆمەڵ"**دا نابینن. دوای خوێندنەوەی ئەم دێڕانه، خوێنەر وا تێدەگات له بنەڕەتدا شاعیر ئیشی ئەوەیه بیری کۆمەڵ پێشبخات. ئەم زاراوەی پێشخستنو پێشکەوتنو دواکەوتنه، له زارەوەگەلی گوتاری مارکسیزمی کوردیی نیوەی دووەمی سەدەی رابردوون. ئەو زاراوانه وەك کراسێك بەسەر هەموو کەسو شتێکدا دەبڕانو بۆ هەر چییەکیش نەبووایه، به کۆنەپەرستو فیودالو وردەبۆرژواو ...تاد، ناوزەد دەکرا.

کاك محەمەدی مەلا کەریم تا ئێراش ناوەستێتو زۆرتر دەڕوات؛ **"هەستێکی قەدەرییانەی پاشکەوتوویش له بیری مەحویدا بەدیدەکەین که ئینکاریی هەمو(هۆ)یەك دەکات له ژیانداو ئینسان دەکات به پوشکەیەك بەدەم بای قەدەرەوە."** گوماندەکەم تا ساتی نووسینی ئەم دێڕانه، محەمەدی مەلا کەریم لەنزیکەوە خوێندوەی لەسەر سۆفیزم هەبووبێت، یان دیسان کاریگەریی بیری مارکسیزم لێرەش دەستی بەچاویەوە گرتووە، ئەگینا دەیزانی ئەوەی ئەم دەڵێت**"سووککردنی ئینسان"** ئەوه رەگی وا لەبێخی تەسەوفداو هەروا لەخۆڕا سووککردنو بەدەم با دانەوەش نییه وەك ئەو لێی حاڵیبووە، بەڵکو فەنابوونو نەمانه لەبەردەم گەورەیی جەلالەتی خوداداو ئەو زانینه به موسەببیبی هەموو شتێك:

موسەبیب حەزنەکا، پڕ عالەم ئەسبابت پەڕی کایە

فەقەط چاری نییه قەت یەك بەدو بینینی مام ئەحوەل   ل ٢٠٩

هەر لەو پێشەکییەدا محەمەدی مەلا کەریم قەباعەتێکی **عەلادین سجادی** راستدەکاتەوەو دەنووسێت: **"مەحوی شاعیرێك نەبووه زۆر له خۆی بکات بۆ شیعروتن.."** کەبەر ئەم دێڕانه دەکەویت، گوماندەکەیت له سەرلەبەری ئەو خوێنەوارانەی نمایندەی نێوەندی رۆشنبیریی ئەو سەردەمەی کورد بوون. دێته سەر رایەك که جگه له زانیارییه مێژووییەکان، حەق وایه تەواوی نووسینەکانیان ئەرشیف بکەیتو نەچیتەوە سەریان. ئاخ.. ئەوەتا عەلادین سجادی که به پیاوێکی داناو دانەری کتێبو رووناکبیر زانراوە، بڕوانن لەبارەی مەحوییەوە له لاپەڕە (٥٥٩)ی دیوانەکەدا، دوای پەخشانو وەسفگەلێکی تافیە، چیی نووسیوە: **"ئایا مەحوی هەستی بەوە**

٦- سەرچاوەی ژمارە (٥)

کردووه کە پەردەی خەیاڵی، پەردەیەکی نازکی کامێرایەو روبەرووی هەر شتێکی کردەوە، وێنەکەی وەردەگرێتو بۆ پاشەڕۆژ دەیهێڵێتەوە؟.. یان هەر دەنگی ئاوازی شیعری لەبەینی چوار سنووری عەشقی حەقیقیدا مایەوەو هیچ جموجوڵێکی نەکرد؟ من لام وایە ئەمەی دواییانە." کاك عەلادین سجادی کە خۆی زنجیرە کتێبی رشتەی مرواری-ی نووسیوە، لای وایە شیعری مەحوی بۆ پاشەڕۆژ نەماوەتەوەو بێجموجوڵ مردووە.

خوێنەری خۆشەویست مەحوی پێویستی بە بەرگریلێکردن نییە، کەچی ناشتوانین سەرسوڕمانی خۆمان لەئاست ئەو پارادایمە گەورەیەی سادەوتنو سادەفیکرییەدا بشارینەوە کە عەلادین سجادی ژیانی تیاکردووە. یەك سەرنج بدەن لەم دوو بەیتە یەکبەدواییەکەی لاپەڕە (١٥٧)ی دیوانەکەو ئەوجا بزانن ئەم پیاوە زۆری لە خۆی کردووە یان هەندێك جار دەستی گرتووەتەوە لە نووسینو بە مەبەست سادەی کردووەتەوە، تا پیاوێکی وەك عەلادین سجادی لێی حاڵی ببێت، کە لێشی حاڵی نەبوو!

ئەم شانو شەوکەتەی لەپەناهی منایە غەم

وامن دەڕۆمو دەوڵەتی غەم دێتە ئینقیراض

وەك داغی غەم نیە، سپیە داغی ئینتیظار

چاوم ببینە، چاوە! کە موطبیقەتی بەیاض ل ١٥٧

لەنێو هەموو ئەوانەی کە لەو دیوانەدا لەبارەی مەحوییەوە نووسیویانە، تەنیا **کاکەی فەلاح** توانیویەتی مەحوی وەك خۆی بخوێنێتەوەو لە ئاستێکی بەرزی وەهادا لێی تێبگات، کە هیچ یەکێك لە هاوکارەکانی نەگەیشتوونەتە ئەو ئاستە. کەچی محەمەدی مەلا کەریم دیسانەوە رای خۆی دەسەپێنێتو وەختە خۆڵبکات بەسەر ئەو تروسکاییەی کە لەژێر دەستی کاکەی فەلاحدا دەدرەوشێتەوەو دەنووسێت: **"بەپێچەوانەی ئەوەیشەوە کە مامۆستا کاکەی فەلاح دەیڵێت، مەحوی بەهیچ جۆرێك لە ریزی پێشەوەی کەسێکی وەك نالییەوە نەبووە، نەك هەر مەحوی، بەڵکو کەس نالیی تێنەپەڕاندووە."** ئیتر نووسەر نانووسێت ئەم تێنەپەڕاندنە لە چ روویەکەوە، لە فۆرم، لە عەروز، لە زمان، لە بابەت، لە قووڵایی.. لەکامیان؟!.

هەرچۆنێك بێت، پێشەکینووسین بەمجۆرە بۆ هەر کتێبێك، حوکمێکی لەپێشینە دەدات بەسەر خوێنەرداو کاریگەریی نێگەتیڤی دەبێت لەسەر چێژو تێگەیشتن لە کۆی کتێبەکە.

ئێستا سەرنج لە چەند بەیتێك دەدەین کە شەرحەکەی مامۆستایانی مودەڕیس بۆیان، بەلای ئێمەوە جێگەی سەرنجو پێداچوونەوەیە:

نەشئە بەخشێکە لێوی مەیگونت

هەر بەناوی مەسیحی خستە سەما ل٣٥٢

واتای ئەم بەیتە:

واتە لێوی سوورت هێندە نەشئەی هەیە، هەر بەناوەکەی مەسیحی خستە سەما. لە کاتێکدا یەکێك لە پەرجووەکانی عیسا (دەم)ی بووە، بەوەی کە قسەی لەگەڵ مردوودا کردووەو زیندووی کردووەتەوە، هەروەك

لە ئینجیلو قورئانیشدا هاتووە. بەیتەکە وا دەگەیەنێت موعجیزەی لێوی تۆ لە گەورەییدا مەسیحێکی لێو_دەم موعجیزەیی خستووەتە سەما. واتە هاتنی ناوی مەسیح لێرەدا تەنیا بۆ بەراوردکرنە بە یار، ئەویش لە(**دەم**)یدا. کەچی بڕوانن مامۆستایانی مودەڕیس چۆن ئـەم بەیتـە شـەرح دەکـەن: "**مـەحوی لـەم چوارخـشتەکییەدا قـسە لەگەڵ پێغەمبەر دەکات درودی خوای لێبێتو ئیشارەت دەکا بۆ ئایەتی {وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ} واتە مژدەی پێغەمبەرێکم پێیە پاش خۆم دێت ناوی ئەحمەدە.**" ل٣٥٢

تیٚ دەگا هەرکەس بکا فەهمی رموزی مەعنەوی:

هیجرو وەصڵە نارو جەنـنەتی ئـایەتـی (لایستوی) **ل٣١٦**

واتای ئەم بەیتە:

واتە هەرکەسێك تێدەگات کۆدەکانی ئەو مەعنەویاتە (**عەشق**)ە ئەگەر بزانێت: دووریـی ئـاگرو پێکگەیـشتنی بەهەشتەو ئەمانەش لە بەرامبەر یەکدا نین (**لایستوی**). واتە هێنانی ئەم وشەیە لە قورئانەوە بـە بـاوەڕی ئێمـە، بـۆ تەئکیدکردنـەوەی ئـەو نابەرابەرییەیـە کـە لـەنێوان هیجـرو وەسـڵدا هەیـە. درێـژەی ئایەتەکـەش ئـەوە روونـدەکاتەوە کە شوێنی ئەو دوو جۆرە کەسە، وەك یـەك نـین‌و "**اصـحاب الجنـة هـم الفـائزون**" واتـە مـەحوی لێرەدا ویستوویەتی بڵێت ئەوانە بردوویانەتەوە کە بە وەصڵی یار گەیشتوون، نەك ئەوانەی لـە هیجریـدا دەژیـن. مەحوی ئەم بەراوردکارییەی لە شوێنی تریشدا هێناوە، بۆ زیـاتر دڵنیـابوون لـەم بۆچـوونەی ئێمـە، بڕوانـە ئـەم بەیتانە:

ویصالت نارە هیجرت رۆژە رەش، وەك ئافـتابی تۆ

لـەتـۆ نەزدیکە پشکۆیە، خەڵـوزە گەر لەتۆ بیٚ دور **ل١٢٩**

یان:

من وەصلی ئەو بەرابەری جەنەت دەگرم‌و ئەو

دۆزەخ بە ئاهی سینەی مـن روو بەڕوو دەکات **ل٢١٣**

یان:

دوری لە ئاگرێکە بەجەننەت دەکا جەحیم

روحی لەقوربـیایە بەدۆزەخ دەکـا جـینان **ل٤٠٩**

هەر لەبارەی دوورو نزیکیی لە (**مەعشوق**)ەوە دەڵێت:

دوری ئـەگـەر بـەڵایە، نزیکیـشە ئـیبتیـلا

دورن لە حەسرەتـان‌و، نزیکن لـەحیرەتان **ل٤١٥**

ئێستا بڕوانە مامۆستایانی مودەڕیس لـە شـەرحی ئـەو بەیتـەی سـەرەوەدا (**تـیٚ دەگـا هەرکـەس..**) چـییان نووسیوەو چۆن راڤەکارییەکە دەبەنەوە سەر قورئان‌و دواتریش وەك ئەوی خوێنەر نـەزانێت جەنـەت بەهەشـتو

نار ئاگره، دەنووسن: "**واته: هەركەس لە مەبەستو نهێنییەكانی قورئان حاڵی ببێت، تێدەگات كەوا مەبەست لە (جەنەت= بەهەشت)و (نار= ئاگره)... هتد.**" ل٣١٦

لە شیعرەكانی پیتی (ی)دا، مەحوی لە شوێنێكدا ئێجگار جوان وەسفی یار دەكات، لە عیشوەو نازو بێوادەییو دواجاریش وەك فریادڕەسێك كە لە سەرەمەرگدا بگاتە هەركەس، هەر لە دونیادا بەهەشت بە چاوی خۆی دەبینێت، لەبەیتی پێنجەمی ئەم شیعرەدا دەڵێت:

ئەگەر رۆژە، بتی من! هەر بتیّ بیّ

سەرەوژێرە كە تۆ وەك رۆژ هەلاّتی ل٢٩٧

واتای ئەم بەیتە:

واتە خواوەند (**بت**)ی من هەر شتێك بێت، تەنانەت ئەگەر خۆریش بێت، كە تۆ دەركەوتی یان وەكو لەبەیتەكەدا، (**هەلاّت**)ی بەكارهێناوە، كە جارێك بۆ كێبڕكێیەكە لەگەڵ (**رۆژ= خواوەندی شاعیر**)ی بەیتی یەكەمداو جارێكیش وەك فرمانی (**دەركەوتن**) مانای خۆی دەنەخشێنێت. كە تۆ دەركەوتیت، ئەو بتەی من سەرەوژێرە. مەحوی لە بەیتەكەدا تەئكید لە بچووكیی (**بت= خواوەند**)ی خۆی دەكاتەوە لە بەرامبەر یاردا، ئەوەتا نووسیویەتی (**بتی من! هەر بتیّ بیّ!**) واتە هەرچی بپەرستم، كە تۆ دەركەوتیت، لەترسدا خۆی دەشارێتەوەو مانای وایە تۆ (**بت= خواوەند**)ی راستەقینەیت.

كەچی مامۆستایانی مودەڕیس لە شەرحی ئەم بەیتەدا، نوسیوویانە: "**ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوەی كە پێغەمبەر، درودی خوای لێبێت، پاش گرتنی مەككەو چووە ماڵی حەرەمو بتەكانی هەموو خستو سەرەوخواری كردنەوە.**"ل٢٩٨. ئەمە لە كاتێكدا گەر بۆ روونكردنەوەی زیاتر چەند بەیتێكی تری هەمان شیعر وەربگرین، تا یادئاوەری خوێنەر لە كۆفەزای شیعرەكە بكەینو تێبگەین لەوەی ئەم شیعرە موخاتەبەی كێ دەكات؟ هەر بەیتی یەكەمی ئەم شیعرە ئاوا دەستپێدەكات:

دڵم دەرهاتو تۆ هەر دەرنەهاتی!

نەهاتی، هەرنەهاتی، هەر نەهاتی! ل٢٩٧

خۆ ناشێت شتێكی وەها بە پێغەمبەر وترابێت، چونكە پێغەمبەر هاتووەو دوا كەسیشەو چاوەڕێكردنی هیچ پێغەمبەرێكی تریش لەئارادا نییە. لەبەیتی حەوتەمی ئەم شیعرەدا دەڵێت:

رۆخیشی كردە ئەولا، دەیشپرسی

بە شۆخی، شاهی من، بۆچی ماتی! ل٢٩٨

ئایا گونجاوە رووی دەمی مەحوی لەم شیعرەدا لە پێغەمبەر بووبێت؟ ئایا دەكرێت پێغەمبەر بە مەحوی وتبێت (**شاهی من، بۆچی ماتی!**)؟! ئیتر ئەم كورتهێنانەی شەرحەكەی مامۆستایانی مودەڕیس، درێژدەبێتەوەو ناوە ناوەش، ئەم پەردە ئایینییە بەسەر راڤەكارییەكەدا كشاوە، ناهێڵێت خوێنەر بەدوای مانای تر لە شیعرەكاندا بگەڕێتو هێندە گومڕای دەكات، كە مانا راستەقینەكەیانی لیّ وندەبێت. لە جێگەیەكی تردا، كێشەی سلێمانو هەپەوو دێتە پێشەوە:

سولـەیمانـم هـەواڵی مـوری پـرسیم

لەناو ئەمثالم ئەز هودهود لەطةیران **ل٢٤١**

واتای بەیتەکە:

سولەیمانم (**گەورەم– یارم**) هەواڵی منی پرسیی، منیش لـەناو هـەموو هاوچەشـنەکانمدا، پـەپوو دەرچـووم. ئەمـە ئاماژەیـە بـۆ ئایـەتی{وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيۡرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى ٱلۡهُدۡهُدَ أَمۡ كَانَ مِنَ ٱلۡغَآئِبِينَ}سـورەتی النمـل– ئایەتی ٢٠. لەم چیرۆکەدا سولەیمان هەواڵی پەپوو دەپرسێت وەختێك لەناو باڵندەو ئاژەڵەکانی تردا نایبینێت.. مەحوییش یاری بە سولەیمان شوبهاندووەو خۆشی بە پەپووسلێمانکە، کە جارێك ناشیرینو ناچیزە لە بەرامبـەر گەورەیی ئەوداو جارێکیش ئەوکاتەی هەواڵی دەپرسن ئەو لەوێ نییە. کەچی بڕوانە مامۆستایانی مودەڕیس چۆن چۆنی شەرحی ئەم بەیتە دەکەن؟!: "**واتە یاری سولەیمان پایەم، لەناو هەموو هاوچەشـنەکانمدا هـەواڵی منـی وەك مێروو لە بێدەسەڵاتی لە پەپووسلێمانە پرسیی لەناو هەموو باڵداراندا.**"

مەحوی لە شیعرێکدا دەڵێت:

قاتی پیاوە لەسەر ئەم ئەرزە، دەبینی مەنصور

بەسـەری دارەوە، (ذالـنون) لەبـن زینـدانــا **ل٣٤**

واتای ئەم بەیتە:

واتە پیاو قاتبووە، ئەوە مەنسورە (**مەبەست لە حسێنی کوڕی مەنـسوری حەلاجـە**) بەسـەری دارەوە، واتـە لەدار دراوە، ئەوە ذالنون یشە (**کە مەبەست لە ذالنون–ی گەورە سۆفیی میسرییە کە لە ٨٥٨هـ کۆچی دوایـی کردووەو کاتی خۆی لەسەر دەستی دەسـەڵاتدارانی ئـەو کاتـەی میـسردا، تووشـی ئەشـکەنجەو ئـازارێکی زۆر بووەوە لەسەر بیروباوەڕە عیرفانییەکانی**) ئەوەتا لە کونجی زینداندا. کەچـی سـەرنج بـدە بزانـە مامۆسـتایانی مودەڕیس لە شەرحی ئەم بەیتەدا چییان نووسیوە: "**واتە پیاوێك پیاو بێت، نەماوە لەسەر زەویداو دونیای دون جێگەی مرۆی مەردو بەهیممەتی تێدا نابێتـەوە، بۆیـە وا مەنـسوری حـەلاج دەکرێـت بـە دارداو پێـی لـە زەوی دەبڕێتو یونس پێغەمبەر دەکەوێتە زیندانی سکی ماسی بنی دەریاوەو کەسیان لەسـەر زەوی نـاژین.**" ل٣٤. خوێنەر تێناگات مامۆستایانی مودەڕیس **یونس پێغەمبەرو سـکی ماسـیو بنکـی دەریـایـان** لـە کوێـوە هێنـا؟! ئەمانە چینو پەیوەندیی راستەوخۆو ناڕاستەوخۆیان بەم بەیتـە شـیعرەوە چییە؟ بەهـەرحاڵ، خوێنـەر دەبێـت کۆمەك لە مەعریفەی خۆی بخوازێت بۆ تێگەیشتن لە دونیای ئەم سۆفییە گەورەیەی ئەدەبی کلاسـیکی کـوردی، نەك بەتەنیا ساغکردنەوەو شەرحەکە.

کێشەی نێوان سوفیگەری وشەریعەتخوازەکان

مێـژووی ئـەو ناکۆکییـە تونـدەی نێـوان سـۆفیەکانو شـەریعەتییەکان، هاوکاتـە بـە مێـژووی دروسـتبوونی سۆفیگەری وەك رێگەیەکی تری پەرستش. ئەو ترسەی لەپشت شەریعەتخوازەکانەوە لە سۆفییەکان هەیـە، دوو

ترسە: ترسی یەکەمیان ترسێکی سەلەفییانەیە لەپێناو (**پاکڕاگرتنی**) ئاینی ئیسلامداو هێشتنەوەی‌و ڕێگەنەدان بەدەستکاریکردنی ئەحکام‌و واجبات‌و تا دواجار نەبێتە خەلەل‌و پارادۆکسێك لە عەقیدەداو کێشەکە لە تەئویل‌و تەفسیری جیاوازەوە بۆ دەق (**قورئـان**) گەورەدەبێت‌و دەگاتـە بـە لـە ڕێدەرچـوونزانین، تـا بـە لادەرو کـافرو زەندیق‌و موشریکزانینی یەکتر. **ئیبن تەیمیە** کە بەیەکێك لە دوژمنە سەرسەختەکانی ئەهلی تەسەوف دەزانرێت‌و لەوبارەیەوە نووسین‌و نیقاشی زۆری هەیە، ئەو لای وایە تەنیا (**خۆشویستنی خودا**) کە ڕۆحـی تەسـەوفە، بـەس نییە بۆ پەرستشێکی تەواوو دروست، بەڵکە دەبێت موسڵمان ئومێدو تـرس‌و چاوەڕوانی‌و... لـە خـودا هـەبێت. ئیبن تەیمیە دەڵێت خۆشویستنی خودا (**موحیبەت**) نەك بەتەنیا بە عیبادەت نایەتە هەژمار، بەڵکو خاوەنەکـەی بەرەو گومڕایی‌و لەدیندەرچـوونیش دەبـات[7]. ئەمـە لـە کاتێکـدا عاریفەیـەکی گـەورەی وەك **رابیعـەی عەدەویـە** دەڵێت: "**خودایـە، ئەگـەر لـە ترسـی دۆزەخ دەتپەرسـتم، بمخـەرە دۆزەخـەوە، ئەگـەر لەبەرچـوونە بەهەشـت دەتپەرستم، بەهەشتم لێ حەرامبکە، خودایە! بەڵام ئەگـەر لەبـەر خۆشەویـستی خـۆت دەتپەرسـتم دە جـوانی (جمال)ی خۆتم لێمەشارەوە.**" شاعیرەکەی ئێمەش وەك ڕێبوارێکی ئەو ڕێگەیەی رابیعە دەڵێت:

گەر ئـاگری موحەببەتی شـك بـەم لـەدۆزەخا،

ئەو دۆزەخە بەهەشتمە، جەننەت دەکەم حەرام ل١٢٣

یان دەڵێت:

ئەی مەحەببەت! ئاگرێکی هـێندە خـۆش‌و دڵنشین

ئەوکەسەی سوتوتە، هەر هەوڵ ئەدا بۆ سو بە سوت ل٧٩

ئەو ناکۆکییە هێندە کێشمەکێش بەخۆیـەوە دەبینێـت تـا ئاسـتی خـوێنڕژان‌و هـەمووجارێکیش کەمینـەکان (**سۆفییەکان**) قوربانییەکانیان زیاترە، چونکە ئەمان ئەهلی بەگژداچوون‌و ئازاردانی کەسـانی دی نـین، تەنانـەت بەهۆی وەجدو حاڵی خۆیانەوە زۆرجار نەك هەر ئازاری خەڵکیان نەداوە‌و ئازاری خۆیان داوە، بەڵکو ڕێکـەوتووە کە خەڵکیش بۆ ئازاردانی خۆیان هانبدەن:

کەواتە ئەو شۆخە تیرێکی بە (عمداً) گرتە من "مەحوی"

(نمـیـدانـم چ سـان ارم بـەجـا شـکـرانـە خــود را) ل٣٦١

سـۆفییەکان دیـسانەوە بـەهۆی حاڵێکـەوە کـە تێیدەکـەون‌و لایـان وایـە نـوری حەقیقـەت لـەناو خۆیانـدا چـاودەکەن، گـەلێك جـار نـەك تـەنیا نـاتوانن وەك موسـڵمانێکی شـەریعی ڕەفتـار بکـەن‌و واجبـە دینییـەکان بـەجێبهێنن، بـەڵکو زۆر بەئاشـکرا شـتهایەك دەڵـێن کـە لـە دەرەوەی تەفـسیرە رووکەشـییەکانی قورئـان‌و سونەتەوەیە:

هـەرکـەس بـەبـارەگـاهی جـەلال ئـاشـناتـرە

زیاتر قسەی لە وەحشەت‌و دەهشەت دەدا نیشان ل٤١٠

٧- دیدگاه صوفیه درباره عبادت‌و دین.. د.صالح فوزان الفوزان www.ahlesoonnat.com

ئەم (**حەقیقەت**)وتنانە سەری هەندێکیانی تا ئاستی قەنارە بەرزکردووەتەوە، بەرجەستەترینیان **حەلاج**و **سوهرەوەردی**و **ئیبن خەلەکان**و لە پیاوە عەقڵانیو فەیلەسوفەکانیش، دەتوانین پەنجە بخەینە سەر ناوی **ئیبن روشد**و ئەو ئازارانەی بەهۆی جیاوازفیکرییەوە بۆی دروستبوون.

جارێك لە ئیبن تەیمیە دەپرسن: "**سۆفییەکان دەڵێن ئەو ئەمرو نەهییانە، هەمووی رەسمو رسومەو بۆ خەڵکی عەوامە نەك بۆ کەسێك کەخۆی حەقیقەت ببینێت.. ئێمە عەوام نین؟**" لە وەڵامێکی توندا، ئیبن تەیمیە دەڵێت: "**ئەم قسەیە بەهێزترینو گەورەترین جۆری کوفرە کە لە قسەی جولەکەو مەسیحییەکان خراپترە.**"[8] هەر ئەوە دەڵێت هەندێك لە سۆفییەکان ئەگەر زانییان کە ئەو مەعریفەو حاڵەیان چنگ کەوتووە کە دەیانویست، ئیتر تەرکی واجباتە ئایینییەکانیان دەکەن.

بەشێکی دیکەی دوژمنەکانی سۆفیگەری، بەپێی ناوچەو هەڵکەوتەی جوگرافیاو قەرەباڵغیی دانیشتووان لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر گۆڕاوە، جەنگاوەری ئەم سەنگەرەی تر، دەسەڵاتی لۆکاڵیو ناوچەییەکان بوون تا دەگات بە دیوانی سوڵتانو سەنتەری بڕیار لە شارە گەورەکانی ئەو سەردەمەدا. ئەم ترسە ترسێکی سیاسی بوو، ترس بوو لە لەدەستدانی حوکمو کودەتا بەسەردا کردن، بەڵام ئەمانە وەك دەسەڵاتی تەنفیزی، پاش راوێژیان بە موفتیو پیاوانی ئاینی سەردەمەکانی خۆیان، توانیویانە تیشکی سەوز بۆ لێدانی پیاوانی تەریقەت وەربگرنو توندوتیژی وەها بنوێنن، تا ئاستی چاوهەڵکۆڵینو بەزیندوویی سووتاندنو شێواندنی جەستەو مانەوەی قوربانییەکان بەسەر دارەکانەوە، هەتا چاوترسێنیی هەر جموجوڵو خەیاڵێك بکەن ئەگەر لە دوورەوە لە سەری کەسێکدا هەبووبێت.

ئەم جۆرە دوژمنەی سۆفیگەری، جار هەبووە لە بەرژەوەندیی سیاسییان سازشیانکردووە. نزیکترین نموونە، دروستکردنی خانەقایەکی گەورەیە بۆ **مەولانا خالیدی نەقشبەندی** لە سلێمانی لەلایەن دەسەڵاتی والیی بەغداوە، ئەوەش دوای ئەوەی دەبینرێت لە ماوەیەکی زۆر کەمدا، مەولانا خەڵکێکی زۆر بەتایبەتییش لەخوێندەوارو پیاوانی گەورەی شار، لە دەوری تەریقەتەکەی (**نەقشبەندی**) کۆدەکاتەوە. هەرچەندە لەلایەن پیاوانی تەریقەتی (**قادری**)و بەتایبەتییش خودی **کاك ئەحمەدی شێخەوە**، ئاستەنگی بۆ مەولانا دەهێننە پێشو راپۆرتی لێدەنووسن بۆ **عەبدولرەحمان پاشای** والیی ئەو کاتەی بەغدا. کەچی دەسەڵاتی سیاسی گەمەکە لە بەرژەوەندیی خۆی بۆ مەولانا دەباتەوە.

مەی لە شیعری مەحویدا

بەرلەوەی ئەو بەیتە شیعرانەی مەحوی دیاریبکەین کە تێیدا راستەوخۆ ئاماژەی بە (**مەی**) داوە، بە پێویستی دەزانم کەمێك لەمەڕ چەمکی مەی لە ئەدەبیاتو مێژووی سۆفیگەریدا بدوێم.. راستییەکەی ئەدەبی

٨– سەرچاوەی ژمارە (٧)

سۆفیگەری، ئەدەبی مەجازو میتافۆرە، کاتێك بەر وشەگەلی وەك (**ساقی– موتریب– صەنەم– بادەفرۆش– پیری مەیفرۆش– پیری موغان– پیری مەیکەدە– مەیخانە– خەرابات... هتد**) دەکەوین، دەبێت دایانماڵین لە مانا تەقلیدیو باوەکانیان، ئەمانە زۆرتر وشەگەلێکی مەجازین، ئەوەتا حافز دەڵێت:

خم ها در جوش و خروش اند ز مستی

ان می كه انجاست حقيقت نه مجاز است

ئەمە مەستییەکە لە ئەنجامی حاڵێکی تایبەتیی پەرستشەوە توشت دێو دەتوانین بەم مەستییە بڵێین مەستی باڵا. **د. ساڵح فەوزان ئەلفەوزان** لەزاری **ئیمامی شافیعی–یەوە** دەڵێت: "**ئەم حاڵەتانە جۆرە مەستییەك دەدەنە خاوەنەکانیان کە لە مەستیی شەراب زیاترەو چێژیشی لەو زیاترە، ئەمانە بەوهۆیەوە زیاتر لەخوداو نوێژ دووردەکەونەوە.**" سۆفییەکان ئەم چەمکانە بە جۆرێك بەکاردەبەن کە خەڵکانی ئاسایی کە ئەهلی تەسەوفو عیرفان نەبن، ناتوانن پەی بەو ماناو مەبەستتە ببەن کە لە باکگراوندیاندا هەیە.. تەنانەت لەناو سۆفییەکاندا دەبێتە مشتومڕ، هەریەکەیان بەئەندازەی مەعریفەی خۆیو پلەی مەقامی سۆفیایەتییان، دەتوانن شتێکی لێهەڵبهێنجێنن. تەنانەت لەمەڕ **حافز** دەوترێت هەندێك لە عارفە گەورەکان لە کاتی خوێندنەوەی غەزەلەکانیدا، شیدەتو وەجدو هیجاو حاڵی تایبەت دەیانگرێت، کە نموونەیان (**ئەدیب پیشاوەری**)[٩] یە.

وشەی (**مەی**) لە شیعری مەحویدا، لە ئاستێکی دیارو بڵاڤدا بینراوە، **د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان** لە زاری **د. عاتف جەودەت نەسر**–ەوە دەنووسێت: "**مەی لە شیعری تەسەوفدا دیاردەیەکی کۆنەو هەندێك لە سۆفییە ئیباحییەکانی وەکو (مەتاوعەو قەلەندەری) بەدزییەوە نۆشیان دەکردو دوای ئەمە مەی بووە هێمایەکی عیرفانی، بەتایبەت کە دەکەوتنە ناو سۆزی دەروونییەوە. لەلایەکی تریشەوە، مەی لە شیعری سۆفییەکاندا هێمایە بۆ خۆشەویستیی خوایی، ئەم خۆشەویستییە کە دەبێتە هۆی سۆزو وەجدو سەرخۆشی. بەهۆی سۆزی سۆفییەتییەوە، بۆ واتاکانی خۆشەویستیو نەمانو لەهۆشخۆچوون، سۆفییەکان وشەی مەی–یان بەکاردەهێنا، لە سەدەی دووەمی کۆچیدا زاراوەی (سکر– صحو) پەیدا بوو.**"[١٠]

مەحوی لە شیعرێکدا دەڵێت:

لەمەیخانە، خودا! گەر ئێمە دەرچین،

بەکێ بەین ئیلتیجا، بۆ کێهە دەرچین!

کە ئێمە چونە چونەتمان بە تۆدا،

لەئێمە لادە زاهید! ئێمە هەرچین **ل٢٤٩**

ئەگەر بەیتی دووەم نەهاتبا، ئێمە دەمانوت (**مەیخانە**)ی بەیتی یەکەمی وەك مەجازێك، کە تێیدا مەبەست لە دونیا.. یان کۆڕی زیکر.. یان.. هتد بووە. بەڵام کاتێك راستەوخۆ بەیتی دووەم دێتو موخاتەبەی کەسێکی تر

٩– از چه موقع تصوف وارد اسلام شد .

١٠– سۆفیگەری... د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان لاپەرە ٣١٦–٤١٣

(**زاهید**) دەکات، بەوەی کـە بەهەشـتمان بـە تـۆ داوە،ئـیتر لێگـەڕێ ئێمـە هەرچـییەکین. لـەم دوو بەیتـەدا، دوو ناتەبایی لەگەڵ شەریعەتدا هەیە، جارێك (**ئێمە=شاعیر**) لە مەیخانەین‌و لەوێ بترازێت، شـوێنێك نییـە پـەنای بـۆ ببەین‌و جارێکیش –کەئەمەیان لەوەی یەکەم قورسترە– ئەوەیـە کـە ڕەتکرنـەوەی بەهەشـتە وەك جێگـەیـەکی خەیاڵی‌و گەورەترین پاداشتی خودا بۆ بەندەساڵحەکانی‌و بەخشینێتی بە (**زاهید**) وەك نمایندەی شەریعەت.

ئەگەر ئەو شۆخە ساقی بەزمە، باقڵ قاضی‌یو موفەتیش

دەبێ ببـنە قەدەح وەرگـر لـەگـەڵ فەتـوی (ولا یقدح) ل١٠٣

واتای ئەم بەیتە:

واتە ئەگەر ئەو یارە، ئەو شۆخە پێڕی خواردنەوەیەو مەیگێڕە، ئەوا قازی‌و موفـەتیش پێکـی لێـوەردەگرن‌و دەیخۆنەوە (**قەدح وەردەگرن**) لەگەڵ ئەوەی فەتوای (**ولایقدح**) نەخواردنەوەیان داوە، یان ئەم فتوایەش لەسەر خواردنەوە هەیە.

یان دەڵێت:

ببینن گەر لـەساقـی نازوعیشوێـك، ئێمە دەیبینـین

بەمەی نۆشی دەدەن فتوا بەمەستی موفتی‌و قاضی ل٣٠٥

بەر لەوەی واتـای ئـەم بەیتـە بنووسـین، دەبێـت ئـەوە بڵـێین کـە مانـا لـە ئـەدەبیاتی کلاسـیکدا، لـەنێو لـێڵاوو تەمومژدایە، یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی شیعری کلاسیك ئەوەیە، بەیتەکە بە رووکەش مانایـەك دەدات، کەچـی پاش لەسەروەستان‌و لێوردبوونەوە. هێور هێور دەتوانین مانایەکی دیکەشی لێهەڵبهێنجێنن. هەڵبەت ئەمە لەلای **مەولاناو خیام‌و حافز**، واتە لە ئەدەبیاتی کلاسیکی فارسیدا تـا ئـەو شـوێنەی مـن ئاگـادارم، زۆر ئاشـکرایە. لـە ئەدەبیاتی کوردییشدا، دوای **نالی**، مەحوییش شاعیری رازو رەمـزو میتـافۆرە، واتـە بـۆ تێگەیـشتن لـە مـەحوی، دەبێت زمان وەك سیستەمێکی دەلالی تەماشابکەین. لەبەیتێکدا دەڵێت:

سـەرت پـێ لازمـە، مـەیبازە"مەحوی"

دەبێ دولبەر کە هات ئێمە بەسەرچین ل٢٥٠

خوێنەر لەموتالای مەحویدا تیا دەمێنێت، ئەو دولبەرەی مەحوی کە بڕیارە بێت، یـــارە..؟(**واتـە کەسـێکی مێینەیەو دولبەری واقیعـی مەحوییـە**)؟ یـان مەعـشوقە..؟ (**خودایـە وەك مـەجازێك**)..؟ چـونکە ئێمـە دەزانـین خوداش بۆ لای بەندەکانی دەچێت، ئەی ئەوە نییە لەحەدیسێکی قودسیدا دەڵێت: "**ئەوەی بستێك بـۆ لای مـن بێت، من گەزێك بۆ لای دەچم، ئەوەی گەزێك بۆ لای من بێت، من هەنگاوێك بۆ لای دەچم، ئەوی هـەنگاوێك بـۆ لای من بێت، من بە راکردن بۆ لای دەچم.**" واتە خودا سیفەتی ڕۆیـشتن (**نـازانین چـۆن ڕۆیـشتنێك!**)ی هەیـە، مادام لای ئەهلی تەریقەت مەعشوق خودایەو مەحوییش وەك پیاوێکی ئایینیی گەورە رووەو خودا چووەو ئێستا لە چاوەڕوانیی (**هاتنی خودا**)دایە؟ یان لە چاوەڕوانیی (**هاتنی یار**)دا وەك کارەکتەرێکی مێینە؟ وادەڵێت دەبێت سەرم نەدۆڕێنم، چونکە ئەگەر ئەو هات، من دەبێت بەسەرچم.

لێرەشدا دیسانەوە (**بەسەرچوون**) وشەیەکی پڕگرفتەو پرۆسیسی هێرمۆنۆتیکاو ماناکردن، تووشی ئالۆزکاری دەکات، کە ئایا بەسەرچوون وەك کۆتاییهاتنو فەناو تەواوبوون هاتووە؟ یان وەك ئەندامێك بۆ فرمانی ڕۆیشتنو بەدەمەوەچوونی یار؟ کە ئەم ئەمرەی مەحوی بە (**سەر**)ی پێچەوانەی سروشتی ئەندامەکەو جیهانی ڕۆیشتنو ڕێکردنیشە! ڕەنگە ئەمەی دووەمیان بێت، بۆیە لە دێڕی یەکەمی بەیتەکەدا دەڵێت (**سەرت پێ لازمە**)، واتە تۆ ئیشێکت بە (**سەر**)ت هەیە، یان پێویستییەکت بە (**سەر**)ت دەبێت، نەیدۆڕێنیتو لەدەستی نەدەیت. بەمجۆرە بە بڕوای من، دۆزینەوەی مانا ڕاستەقینە لە ئەدەبیاتی کلاسیکدا یان نییە! یان زۆر سەختە.. هەربۆیە لە فەرهەنگی ئێرانیداو دیارە لەبەر قووڵاییو ئالۆزییەکەشی بە دیوانی شاعیرێکی وەکو (**حافز**) فالدەگیرێتەوە. واتە ئەو کتێبە دەبێت بە کتێبی ئایندەدۆزی، ئەمەش تەنیا لەبەر ئەو خاڵەیە کە میتافۆر لە کلاسیکدا ئامادەیی بەردەوامی هەیەو ئەمەش یەکێك بووە لە نهێنییەکانی زیندوومانەوەی ئەم ئەدەبیاتە دوای پتر لە (٤٠٠—٨٠٠) ساڵ تێپەڕین بەسەریدا.

ئێستا دەگەڕێینەوە سەر لێکدانەوەی بەیتی (**ببینن گەر لەساقی نازو...**) مانای رووکەشیی بەیتەکە ئەوەیە، ئەگەر موفتیو قازی نازێك یان کەمێك عیشوەیان لەلایەن ساقییەوە بۆ بکرێت، وەها مەست دەبن خۆشیان دەچن دەخۆنەوەو هەر لەوێش (**بەمەستی**) فتوای مەینۆشین دەدەن بۆ خەڵك. بەڵام ئەم بەیتەی ناو ئەم غەزەلە، لە وردبوونەوەو تێڕاماندا مانایەکی دییش، مانایەکی کاڵی وەك تەمی لەخۆوە پێچاوە. شاعیر لێرە شەڕ لەگەڵ شەریعتخوازەکان (**موفتیو قازی**) دەکات، ئەوان لایان وایە ئەم حاڵو وەجدەی سۆفییەکان جۆرێك لەهۆشخۆچوونو نائاگاییەو ئەمەش نەك هەر کەراهەتی هەیە، بەڵکو حەرامیشەو ڕەنگە موسڵمانەکە بەرەو شتی خراپتریش ببات. وەك لەپێشەوە ڕای شافیعیو ئیبن تەیمییەمان لەوبارەیەوە باسکرد.

ئێستا بەیتەکە وادەگەیەنێت گەر نمایندە فیقهییەکانی شەریعەت ئەوەی ئێمە دەیبینین (**نازوعیشوێك لە ساقی— ڕۆپێدانێك لەلایەن خوداوە**) ئەگەر ئەوان ببینن، ئەوا کاریان تەواوەو بەسەرخۆشی فتوای ئازادیی خواردنەوە دەدەن بۆ خەڵکی عەوامیش، نەك هەر نابنە کۆسپ لەبەردەمماندا، وەك چۆن هەمیشە ئەمانە کۆسپی سەر ڕێگەی تەریقەت بوو، بەڵکو هانی خەڵکیش دەدەن بۆ ئەم ڕێگەیە.

لە جێگەیەکی تردا دەڵێت:

واعیظ لەڕەندی مەیکەدە دەگریٚ کە ئیعتیراض

ڕاضی نیە بەسەرنویشتی ئەزەل(انی لراض) **ل١٥٦**

واباوە کە هەموو ئەم شتانەی لەم گەردوونەدا ڕوودەدەن، پێشتر لە (**لوح المحفوض**)دا نووسرابێتنو ئەمە چارەنووسی هەموو کەسێکە کە پێش ئەوەی بێتە بوون. مەحوی توانج دەگرێتە (**واعیز**) کە ناکرێت گلەیی لە مەیخۆر بکات، چونکە لە ئەزەلەوە لە چارەی نووسراوە کە ببێتە مەیخۆر، چۆن (**واعیز**) تۆ بە چارەنووسی ئەزەل ڕازی نیت؟.. من ڕازیم.

ئەم بەیتە جگە لە وتنی حەقیقەتێکی دیدی ئایینی بۆ چارەنووس، بەرگرییەکی سەختیشی لە مەیخۆر تێدایە، ئەوەتا مەحوی سەرزەنشتی مەیخۆرەکە ناکات —**کە دەبوو ئەوەیانی بکردایە**— دێت هاوکارەکانی خۆی

(**واعیز**)ەکان سەرزەنشتدەکات کە لێگەڕێت، ئێمە هەرچییەکین، ئاخر بەدەست خۆمان نییە، ئەوە نییە خودا دەڵێت پێشئەوەی بێنە بوون، لە چارەتان نووسراوە چی دەبن.

دەفەرمویٚ کەحەکیمو دەوا هەیەو ساقی

دەگرنەوە لەنەخۆشی منـا کەوا (حافظ) **ل١٦٢**

واتە کاتێك دیوانی (**حافز**) بۆ من دەگرنەوە (**وەکو وتمان لە ئێران بە حافز فاڵدەگرنەوە**) سەیردەکەن کە من چارەسەرەکەم تەنیا مەیو ساقییە.

یان دەڵێت:

سەجادە مەی پیاڕژاوم‌و، عوریان لەش بەخون

نـوێـژم مەظةنـنـەوايـە لـەمـەولا بکەن قوبـولٚ **ل٢٠٧**

واتە مەی بە بەرماڵمدا رژاوەو رووتو خوێناویم، ئیتر ئێستا وا مەزەندە دەکەم کە نوێژم قبوڵبێت.

یان دەڵێت:

بـەبیٚ بـەزمـی حـوضـوری تـۆ حەرامـم کـردوە بــادە

نەوەك بشکیٚ بەنەشئەی مەی خوماری دەردی بیٚ تۆیی **ل٣٥٩**

یان دەڵێت:

نیسبەت بدریٚ حورو پەری گەر بەلەتۆ چون

باڵیدە دەبن تـا دەگـەنـە ئەوجی لەخۆ چون **ل٢٤٤**

واتا ئەگەر روخسەت بدرێت بە حۆریو پەریی بەهەشتو پێیانبڵێین لە تۆ دەچن، باڵدەگرن‌و ئەوەندە دەفـڕن تـا لوتکـەی لەخۆچـوون.. ئـەو لەخۆچـوونە، لەخۆچـوونی شاگەشـکەیی‌و لەخۆچـوونێکی مەسـتییە نـەك لەهۆشخۆچوونێك لە هیلاکیدا. مەحوی لە زۆر شوێنی تر ئەگەر راستەوخۆش ناوی مەیو ساقیی نەبردبێت، ئـەوا وەك ئەم بەیتەی سـەرەوە، باسـێکی چـنییەوە کـە لـە وردبوونـەوە لـە کۆنێـستی دەقەکـە، تێدەگـەیت ئەمانـە حاڵەتی سەرگەرمی‌و مەستی‌و سەرخۆشین.

دەبێت ئەوەش بڵێین، ئەم نووسینە نیازی لەوە ئەولا ترە کە بڵێت مەحوی مەیخواردووەتەوە تا پـەی ببـات بە ساتی مەستی‌و کەشف‌و تـەحقیقی ئـەم حاڵەتـەی کـردووە، بۆیـە وا دەتوانێـت گوزارشـتی لێبکـات‌و مەسـتی بنووسێتەوە. نـــا ئەمانە تەنیا هێنانەوەی چەند نموونەیەك بوون لەبارەی مەیەوە کە لە رووە شەریعییەکەیەوە نەك هەر نەگونجاوو ناپەسەندە بۆ پیاوێکی وەك مەحوی، کە خـاوەن خانـەقاو سـەردەمانێك ئیمـامی مزگـەوتی ئەعزەمی بەغدا بووە، بەڵکو تاوانێکی گەورەیەو گەر رۆژی خۆی دەست هەندێك لە شەریعییە کۆنزەرڤاتیڤـەکان بکەوتایە، رەنگ بوو ئێستا ئێمەش خاوەنی حەلاجێك بووینایە.

مەحوی وەک مەلایەکی سەرکێش

سەرکێشیو ناتەباییو نەهاتنەوە لەگەڵ خاسو عام، پنتێکی تۆخو بۆڵتە لە مێژووی سۆفیگەریدا، راستییەکەشی هەر ئەو سەرکێشییانە ئیتر سەرکێشیی فیکری یان زمانی یان کرداری بن، هۆی راستەقینەی لەناوبردنو دژایەتیکردنی سۆفییەکان بووە. ئەم لادانانە لە ستانداردێك کە دەقێکی پیرۆزی وەك قورئانە لای فیقییەکانو قبوڵنەکردنی زیاد لە تەفسیرێكو زیاد لە روانینێك بۆ ئەو دەقە، سەبەبکاری قەتلوعامو تالانو سەربڕینو سووتاندنی نەیارەکانی دەسەلات (**زۆرینە**) بووە. موعتەزیلەکانو ئیسماعیلییەکانو شەڕی مەعاویەو عەلی کوڕی ئەبو تالیبو سەرکوتی هەر گروپو کۆمەڵی جیاواز لە خۆیان، شوناسی دەسەلاتی سیاسیی ئیسلامی بووە، لە هەموو ناوچەکانی ژێر قەڵەمڕەویان.

لە روانینێکی خێرا لە مەحوی لەگەڵ حافز، لەو زیاترو لە خیام کەمتر شیعری رەندانی نووسیوە.. ئێستا هەوڵدەدەین چەند نموونەیەك لە سەرکێشییە شیعرییەکانی مەحوی بخەینە پێشچاو:

گفتا بتم: وفا طلب از من تو "محويا"

در عمر خود شنيدەای از عمر وفا ل١٣

واتایە بەیتەکە:

بتم گوتی وەفا لە من داوابکە مەحوی، گەر بیستووتە لەعومر وەفا.

ئامادەیی بت لەم بەیتەدا، ئەگەر جارێك کینایە بێت لە قەدو قامەت راستو باڵا رێك، بەلام هێشتا رەهەندە مێژووییەکەی وننەکردووە کە بە مانای وشە یانی (**بت**)، بۆ ساغکردنەوەی ئەم لێکدانەوەیە بڕوانە ئەم بەیتانەی دواتر:

وەردەگێڕی رو کەسوجدەی بەردەبەم

هەی دەڵێ: کەی نوێژی رۆژاوا دەکا ل٢٣

مەحوی لەو بەیتەدا بەئاشکرا دەڵێت (**سوجدەی بەردەبەم**)، روونە کە سوجدە تەنیا بۆ خودا دەبرێت، بەلام لێرەدا مەحوی مەبەستی لە شۆخێکە (**کارەکتەرێکی مێینە**) نەك خودا، چونکە راستەخۆ دوای ئەم بەیتە دەڵێت:

چاوە، جێی ئەو شۆخە بێ، وتمو وتی:

ئەم مەلا شێخە قسەی بێ جا دەکا ل٢٣

لە بەیتێکی تردا دەڵێت:

دینتم ئیمانە خۆ، کوفرە نەگەینم بەتۆ

قوربەسەر، دینە: چو، کافرییە بو ئەوا ل٣٧

بەر لەوەی واتای ئەم بەیتی لێکبدەینەوە، وا باشە کەمێك لەبارەی تەسەوفو کوفرەوە بدوێین. لە تەسەوفی ئیسلامیدا کوفر دەکرێت بە چوار جۆرەوە، ئەوانیش ئەمانەن:

١–كوفری ظاهیر

٢–كوفری نەفس

٣– كوفری حەقیقی

٤– كوفری قەلب

ئێمە بەپێی پێویستیی بابەتەكەمان، تەنیا لەبارەی جۆرەكانی سێیەم‌و چوارەمەوە قسەدەكەین، كاتێك كە سۆفییەك دەگاتە پلەی فەنابوون لەناو خودادا، لە خۆیدا شوێنەواری دەركەوتنی خودا دەبینێت‌و دەڵێت (**من ارنی فقد رای الحق_هەركەسێ من ببینێ خودای بینیوە**) كە سۆفی گەیشتە ئەم كوفرە، واتە ئێستا لە كوفری حەقیقی دایەو بەرەو سەرەتاكانی كوفری قەلب دەڕوات. چونكە رۆحی سۆفییەكان لە نوری جوانی خوداوە منەوەرە، كە سۆفی جوانیی رۆحی خۆی لە ئاوێنەی دڵدا دەبینێت، وا هەستدەكات كە لە بوونی خۆیدا خودای دیوەو گەیشتووەتە خودایەتی. پیرانی تەریقەت ئەم ئاستە بە كوفری قەلب ناودەبەن، كە سۆفی ئەم چوار پلەیەی بریی، ئینجا دەگاتە سەرتای پلەی تەوحید.[11]

بنازم من بەكوفری تۆ ئەی ئافەتی ئیسلام

كە ئەستۆ بەندی جیزیەی خستە ملی ئیمانی خاس‌و عام ل ١٢٥

ئێستا با بەیتی (**دینتم ئیمانە خۆ..**) لێكبدەینەوە:

تۆبینین بۆ من ئیمانەو كوفرە نەگەینم بە تۆ، قوڕبەسەرم، دینم لەدەست چوو، كافرییە ئێستا، واتا نەمبینی‌و نەگەیم بەتۆ، بۆیە كافربووم. سەرنجبدەن لەلای مەحوی ئیمان زۆر گرنگ نییە، بوونی ئیمان بەستراوە بە شتێكەوە كە (**ئەوبینینە**)، ئەوە گرنگە. واتە كافرییەكەش كە قوڕی بۆ دەدات بەسەریدا، لە خەمی سزاو دۆزەخ نییە، بەڵكو یەكلاییكردنەوەی پێكنەگەیشتن‌و نەبینینی یارە. مەحوی زۆر بەوریایی‌و زیرەكانە ئیمان‌و كوفری وەكو دوو چەمكی عەقیدی خستووەتە خزمەت یارو چواندوویەتی بە وەسڵ‌و هیجر. مامۆستایانی مودەڕیس لە شەرحی ئەم بەیتەدا دەڵێن: "**لە هەردوو وشە (دین)دا تەوریە هەیە كە هەم بۆ مەعنای ئاین‌و هەم بۆ مەعنای بینین دەستدەدات‌و جاری یەكەم بۆ مەعنای یەكەم‌و جاری دووەم بۆ مەعنای دووەم بەكارهێنراوە.**" ل٣٨ دیارە ئەم بۆچوونەی بەڕێزیشیان خزمەت بە بۆچوونەكەی ئێمە دەكات.

لە بەیتێكی تردا دەڵێت:

واغیظ، لەمن، بڵێ بەنەضەر طەعنە بەس بدا

دینی بتانە دینی من، ئەو مەذهەبی ذەهەب ل٤٨

ئەمجارەش راستەوخۆ مەحوی دەڵێت (**دینی بتانە دینی من**)!! مامۆستایانی مودەڕیس لە شەرحی بەیتەكەدا دەڵێن (**دین**)ی دووەم مەبەست لە بینینە، كە خۆی راستییەكەی ئەم مانایەش هەڵدەگرێت، بەڵام بەپێی شوێنەكەی لە نیوە دووەمی بەیتەكەدا، لە تایەكی هاوكێشەیەكدایە كە لەلاكەی بەرامبەری (**مەزهەب**)ە.

١١– كفر از منظری دیگر– www.roshanlishahi.blogfa.com

بۆیە من وای بۆدەچم کە مەحوی مەبەستی لە(**دین**)ی یەکەمو دووەم، هەر (**دین**) بێت. بەڵام مامۆستایانی مودەڕیس نایانەوێت ئەم مانایەیان بڵێن، نەکا مەحوی بە شاعیرێکی یاخیو لەدیندەرچووی وەك خیام ناوببرێت.

دەوری هەرچاوێکی ئەمرۆداوە سەد فەجی بەلاّ

دین و دلّ یەغما دەکەن، چاری کەن ئەی شێخو مەلا   ل٢٧

موسڵمانەکان وەك پەیڕەوانی هەر دینێکی تر، باوەڕێکی بەهێزو ئەفسانەییان بە کتێبەکەیان هەیە، تا ئەو رادەیەی رۆژێك **عەلی کوڕی ئەبو تالیب** دەڵێت ئەگەر حوشترەکەم ونببێت، لە قورئاندا دەیدۆزمەوە. هەڵبەت مەبەستی عەلی ئەوە نییە کە لە قورئاندا نووسراوە حوشترەکەی عەلی لە کوێیە، نەخێر بەڵکو لەپەوی باوەڕێتی بە کتێبێك کە پێیوایە چارەسەری هەموو شتێك، یان راستتر هەموو شتێکی تێدایە. لێرەدا قسە لەوە ناکەین کە ئایا هیچ کتێبێك هەیەو مەزەندەی بوونی کتێبێك دەکرێت (**هەموو شتێك!**)ی تێدا بێت، یان نا؟! لەبەرئەوەی جارێك لە باسە سەرەکییەکە دوورماندەخاتەوەو جارێکیش لەبەرئەوەی خۆخەریککردن بە وەها پرسیارێکەوە، گەرچی رەهەندێکی فەلسەفییشی هەبێت، هێشتا بێهودەیە.

مەحوی لەم بەیتەدا روودەکاتە شێخو مەلاو داوای چارەسەریان لێدەکات، بەو حوکمەی شێخو مەلا مامەڵە لەگەڵ کتێبێکدا دەکەن کە (**هەمووشتێك**)ی تێدایە. ئەگینا لەجیاتی شێخو مەلا دەیوت دکتۆرو حەکیم. پێیاندەڵێت کە بەرسڤی هەموو پرسیارو دەوای هەموو دەردێکتان لەلایە، دە ئەو چاوە پڕ ئاشوبو بەڵایەی (**یار**) چارەکەن.

شێخو طوڕڕەی مێزەرو نەقلو نوقولی هیچو پوچ

من بە طوڕڕەی یار ئەسیرم، ئەو بە کوڵی توڕڕەهات   ل٥٨

من بۆ شەرحی ئەم بەیتە شەرحەکەی مامۆستایانی مودەڕیس، وەك خۆی دەگوازمەوەو دواتر تێبینیی خۆمی دەخەمەسەر، مامۆستایان نووسیویانە: "**واتە: شێخو مێزەری خڕی سەریو ئامۆژگاریکردنو قسەی زانایانو پیاوچاکانن، گێرانەوەیم هەموو لەلا هیچو پوچە، <u>چونکە هیچی لە سەرچاوەی راستییەوە هەڵنەقوڵاون</u>.**" ل٥٩ . راستییەکەی کاتێك مەحوی نەقڵو نقوڵی هیچو پوچیی شێخ باسدەکات، نەیوتووە ئەمانە (**چونکە هیچی لە سەرچاوەی راستییەوە هەڵنەقوڵاو**)ن، بۆیە هیچو پوچن. نازانم مامۆستایانی مودەڕیس ئەم تەحلیلەیان لە کوێوە هێناوە؟! خۆ ئەوە بەیتەکە لەپێشچاودایە، شتی وای تێدانییە.

مەحوی نیوەی یەکەمی بەیتەکەی خستووەتە خزمەتی ئەنجامەوە، کە نیوەی دووەمەو بەڕوونو ئاشکرا دەڵێت شێخ خەریکی ریوایەتو شتی پڕوپوچەو من بە زوڵف (**طوڕڕە**)ی یار ئەسیرم، بەڵام شێخ بە کۆڵێك طوڕڕەهات... کەواتە مەحوی گاڵتەی لێهاتووەو زوڵفی یاری لە نەقڵو نوقڵ پێ گرنگتربووە..!

تۆ قبوڵم کەی بەعەبدی خۆتو، بەندەی ئەو، خودا!

تا بێتە خانەڕوبم، چەند ئەگەر خاقانە رۆژ   ل١٤١

له شەرحی دیوانەکەدا واهاتووە کە ئەم شیعرە بۆ پێغەمبەر وترابێت، منیش بەدووری نازانم، ئەتمۆسفێرێکی ئاینی سێبەری بەسەر ئەم بەیتەو چەند بەیتێکی پاشو پێشیدا کێشاوە، بەڵام خۆ سەرەنجام داواکردنی ئەوەی ببێتە بەندەی (**نەك کۆیلە، کە هەر تەرجومەی عەبدە**) هەر کەسێك شیرکە. شیعرەکە داوای بەندایەتی دەکات لە خوداو کەسێکی تر (**ئەگەر پێغەمبەریش بێت**) ئەم دێڕە لە تەوحید لادەداتو پێچەوانەی ئەم ئایاتەیە {وَقَالَ ٱللَّهُ لَا تَتَّخِذُوٓاْ إِلَـٰهَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَـٰهٞ وَٰحِدٞ فَإِيَّـٰيَ فَٱرۡهَبُونِ}سورتی النحل /ئایاتی ٥١ – واتە(**خودا فەرموویەتی هەرگیز نەکەن دوو دانە خوا بۆ خۆتان بریار بدەن، چونکە ئەو خوایەی کە پێویستە ئێوە بیپەرستن، بێگومان خوایەکی تاکو تەنهایە، کە وابوو، بیمو ترستان با هەر لە من بێت**)[١٢]، ئەگەر وابێت، ئەم بەیتە بێ یەكو دوو دەبێتە شیرك، چونکە خوایەتی تەنها بۆ خودایەو هەموو بەندایەتیو سەردانەواندنەکانیش تەنیاو تەنیا بۆ ئەوەو لە بەرامبەر ئەودا دەبێت.

مـوئەذذین بەزمی شەو وەك مـورغی بێ وادە دەشێوێنێ

هـەمــوو وەختی لـەئێـمـە کـردوە بـەم قـوقــوە ضایــع　　**ل١٦٦**

واتای بەیتەکە:

(**موئـەذذیـن**) بانگـدەر، ئـەو کەسـەی بانگـدەدات، وەك کەڵەشـێری ناوەخـت ئـەم بـەزمی شـەوە لـە ئێمـە دەشێوێنێتو بەم قوقوە هەموو کاتی ئێمەی بەفیڕۆداوە.

ئەم بەیتە یەکێك لە شابەیتە رەندییەکانی شیعری مەحوییە. لێرەوە بـانگو بانگـدەریش رەتدەکاتـەوەو لای وایە بە دەنگی بانگی ئەم، ئەمان (**بەزمی شەو**)یان لێتێکدەچێت، کە روون نییە مەبەست لـە بـەزمی شـەو، ئـەو خەڵوەتو تێڕامانانەیـە کـە عارفـەکان دەیکەنـە شـەوکاریانو مـەحوییش وەك سۆفییەکی پـەیڕەوی تەریقـەتی نەقشبەندی، کە تەریقەتی مەنگبوونو وەستانو تێڕامانو زیکرە لەناو خودی (**رێبـوار**)ەکـەدا، نـەك لـەدەرەوە، کە ئەمەی دووەمیان کەمێك نمایشنامەییانە دەردەکەوێت بۆ ئـەوانی تـرو تەریقـەتی مـەزنی **قـادری** بەوشـێوەیە زیکر دەکەن. هەر لەگەڵ نەهاتنەوەی مەحوی لەگەڵ قادرییەکاندا جارێك وەك **نەقشبەندی**یەكو جـارێکیش وەك کەسێك لە بەرەی کەمینە، لە بەرامبـەر دەروێشو پەیڕەوکـەرانی قـادریو بنەماڵـەی شـێخانی **حەفید** کـە ئـەو سەردەمە حوکمڕانی سلێمانیو زۆرینە بوون، لە شیعرێکدا دەڵێت:

قیلێکی ضەعیف: ئاهی حەزین ئیذنە لەعیشقا

گـریـانـی بـەکولْ، ناڵەیی مەستانـە حـەرامە

سـوتـانـی بـەبـێدەنگیـیە ئادابی مەحەببەت

وەك بـولـبول ئـەم ئەفـغانە بەپەروانە حەرامە　　**ل٢٥٧**

واتای دوو بەیتەکە:

قسەیەکی لاواز (**قیل**)ێك هەیە، دەڵێت مۆڵەت دەدرێت لە عەشقدا، عاشق ئاهـ هەڵبکێشێت یان خەم بخوات، بەڵام گریانی بەکوڵو شیوەنو رۆڕۆو ناڵەی مەستانە قەتعییـەن حەرامـە، چـونکە ئـادابی موحیببـەت سـووتانە

١٢– تەفسیری ئاسان... نوسینی بورهان محەمەد ئەمین لاپەرە ٢٧٢

بەبێدەنگی. ئەگەر وەك بولبول بیكات بە غەوغاو دەنگبەرزكردنەوە (**وەك ئەوەی دەروێشانی تەریقەتی قادری لە جەلسەی زیكرو خەتمەكاندا دەیكەن**) ئەوە بۆ پەروانە (**مەحوی لێرا خۆیو پەیڕەوانی نەقشبەندی بە پەروانەی چواندووە**) حەرامە.

یان دەڵێت:

پەروانەیەك بە بلبلی وا وت كە (بو الفضول)

سووتانە ئیشی ئەهلی مەحەببەت، نەك هەلە هول **ل٢٠٦**

واتای بەیتەكە:

پەپوولەیەك بە بولبولێكی وت كە ئەی مایەپووچ، ئیشی ئەهلی موحیبەت سووتانە بە بێدەنگی نەك وەك تۆ بیكات بە غەوغا.

مەحوی لێرا راستەوخۆ لەگەڵ موریدانی تەریقەتی قادری دەدوێتو ناشرینیش ناوی نەهێناون، هەرچەندە بە رای ئەو، ئەو كارە مایەپووچییە، بەڵام هەر بە (**بولبول**) ناوی بردون، كە باڵندەیەكی ئێسكسووكی دەنگخۆشە. خۆشیو هاوڕێكانیشی بە پەپوولە چواندووە كە هەردوو ئەم بوونەوەرە عاشقن، بەڵام بەیانكردنی عەشق لەلای پەروانە جوانترە تا لەلای بولبول، كە خەڵك دەهێنێتە سەیری خۆی.. هەر لەم شیعرەداو چەند بەیتێك خوارتر بانگی هەمووان دەكات كە وەرنە سەر ئەم تەریقەتە (**نەقشبەندی**)و وا بەیاندەكات كە یاران (**صەحابەكان**) هەر بەم رێیەدا رۆیشتوون:

رێگەی هودا طەریقەتی عیشقە، دە "مەحویا"

وەرو پیا بڕۆنو (وصلو علی الرسول)

هەر ئەم طەریقەبو بەهەمو صەحبی گرتیان

رۆین پیا، هەتا گەینە مەرتەبەی وصول **ل٢٠٨**

ئێستا دەچینەوە سەر لێكدانەوی بەیتی (**موئەذذین بەزمی شەو وەك مورغی بێ وادە..**) روون نییە ئەم بەزمی شەوە ئەوە بوو كە ئێستا باسكرا، یان خیام ئاسا ئەم كۆڕو كۆبوونەوەی شەوانی بەزمئاوەرە، چونكە مەحوی لە بەیتێكی دییشدا لەبارەی شەوەوە دەڵێت:

نەبوە، نابینی لەشەو مەحرەمترێ تا رۆژی حەشر

پەردەپۆشە، هەمدەمە، هەمدەردی عوششاقانە شەو **ل٢٥٨**

ئەوەتا لە نیوەی دووەمی بەیتەكەدا دەڵێت شەو پەردەپۆشە، واتە شت دەشارێتەوە، ئێستا نازانرێت ئەو بەزمی شەوەی مەحوی شەوان دەیكاتو دەیشارێتەوە، چییە؟

مامۆستایانی مودەڕیس لە شەرحی بەیتی (**موئەذذین بەزمی شەو وەك مورغی بێ وادە..**) نووسیویانە: "**موئەذین: بانگدەر. مرغی بێوادە: كەڵەشێری ناوەخت. قوقو: خوێندنی كەڵەشێر**" ئیتر خۆیان لە شەرحی بەیتەكە بواردووە، تا نەكەونە ئەم نیقاشەوە.

پیرۆزیشکاندن.. دەستبردن بۆکاریزما

وردە وردە هەوڵدەدەین ئەو بەیتانە دیاری بکەین کە مەحوی تیایاندا دەستی بۆ پیرۆزییەکان بردووەو شکاندوونی، هەر لە زاهیدو سۆفیو واعیزو قازیو موفتیو تەنانەت پێغەمبەرەکانی ترو بەهەشتو دۆزەخو تا دەگات بە خوداو عەرشەکەشی. بۆ ئەوەی نووسینەکە لەوە درێژترنەکەینەوە، تەنها لەسەر پێغەمبەرەکانو خودا دەوەستینو ئەوانی دی تەنها نموونەیان لە دیوانەکەی مەحوی دەهێنینەوە.

زاهید:

لەرِم دی زاهید ئەم زستانە زانیم

کلک نادا بەزپرنگی بەهار ل٩

سۆفی:

ریشێکی پانو، توکی بناگوێ درێژو لول

صۆفی لەدینی لادە بەدیمەن لەجو دەکا ل٢٥

یان:

کە شێخو واعظو صۆفی بەجەننەت بەن گەدو گیپاڵ

دەبێ ئەمسالی ئێمە بۆ جەهەنەم بەن سرِوسیپاڵ ل١٩٢

شێخ:

شێخێ هەموەندێکی دەدا پەندو نەصیحەت

ئەو قورِبەسەرەی دابوە بەر فەحشو فەضیحەت

خۆش هاتە جوابو وتی: تۆ حەقتە، فەقەط من

قوططاعی طەریقم، نەکو قوططاعی طەریقەت ل٣٣٥

مەلا:

دەوری هەرچاوێکی داوە صەد فەوجی بەلا

دینو دڵ یەغما دەکەن چاری کەن ئەی شێخو مەلا ل٢٧

ئیمام:

وامشەوەش بو کە میحرابی برۆتی دی ئیمام

ئێذنی خەڵقی دا کەدونیا ئاخیرە، بۆ دێنە نوێژ ل١٤٣

واعیز:

ئەشکەوتی بایەکە دەمی (واعیظ) کەدێتە وەعظ

وەقتی سکوتی نەقشی سمێڵی لەقو دەکا ل٢٧

یان:

بەداوە وەعظی یو، خۆشی بەتاوە (یاحافظ)

لەهەڵقوڵانە کەلیکی دەم‌و لچی واعیظ ل١٦٢

قازی:

ئەگەر ئەو شۆخە ساقی بەزمە، باقڵ قاضی‌یو موفەتیش

دەبێ بنە قەدح وەرگر لەگەڵ فەتویی (ولا یقدح) ل١٠٣

پێغەمبەرەکانی تر لە خزمەتی یاردا

مەحوی هەر بە زاهیدو سۆفی‌و واعیزو قازی‌و موفتییەوە نەوەستاوە، لە زۆر شوێندا کەسایەتییە ئەفسانەیی‌و گەورە ئاینییەکانی تر، یان پێغەمبەرەکانی لە بەرامبەر یاردا داناوە، تا وێنەی یاریان بەسەردا بەرزبکاتەوەو لە دواجاردا ئەوان تەنیا وەك کارەکتەرێکی پاسیڤ بێنە ئەم وێکچوواندنەو لەوسەرەوە بە تێکشکاوی بچنەدەرێ، بۆ نموونە دەڵێت:

ساعیدی دەرکەوت‌و عالەم بو بە موسایی هەمو

موعجیزەی لێی کەدەرخا، جوملە دەبنە عیسەویی ل٣١٨

واتە یار کە دەستی دەرکەوت، خەڵك هەموو وایانزانی دەستی **موسایە**و بوونە جوو، ئەگەر بێت‌و موعجیزەی لێوی دەربخات، خەڵك وا دەزانن ئەوە لێوی **عیسایە (کە مردوویەکی بانگبکردایە زیندوو دەبوەوە)** هەمووان دەبنە مەسیحی. دەبینین لێردا یاریکردنە بەدوو موعجیزە، دەمی عیساو دەستی موسا، لەبارەی دەستی موساوە لەقورئاندا چەند جارێك بەنموونە دەستی موسا دەهێنرێتەوە، کەسپی بوەو دروشاوەتەوە:{وَٱضۡمُمۡ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخۡرُجۡ بَيۡضَآءَ مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٍ ءَايَةً أُخۡرَىٰ} ئایەتی٢٢ی سورتی طـة، هەروەها {وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيۡضَآءُ لِلنَّـٰظِرِينَ} ئایاتی ٣٢ الشعراء.

لەبەیتێکی تردا مەحوی یار بە یوسف دەشوبهێنێت:

لەدڵا بونمت ئەر عارە لەلا، وابکە فەرض

ماهی کەنعانی یو ئەم موددە موقیمی چاهی ل٣٢١

واتە ئەگەر بەلاتەوە شورەییە کە بێیتە دڵمەوە، وای دابنێ **یوسفی کەنعان**یت‌و کەوتوویتەتە چاڵەوە. لەم بەیتەی تریشدا یار، نەك هەردەوری پێغەمبەرێکی تر دەبینێت، بەڵکو دەشیخاتە سەما:

نەشئە بەخشێکە لێوی مەیگونت

هەر بەناوی مەسیحی ختە سەما ل٣٢٥

لەبەیتێکی تردا دەڵێت:

بەدەستی غونچە دەمێ، دەستی دا کەبەیعەت بۆم

چ ئارەزمە لەدەستی (عیسا) دەم‌و لە (موسا) دەست ل٧١

واتە کە من دەستی خونچە دەمێکم **(مەبەست لەدەستی یارە)** بۆ هەڵبکەوێت، چیم داوە لە دەمی عیساو دەستی موسا **(کە دوو موعجیزەی ئەو پێغەمبەرەن)**.

ڕەفزکردنەوەی ئیسلام وهەڵبژاردنی دینێکی تر

مەحوی لە جێگەیەکدا، زۆر بەڕوونی بەیانی ئەوە دەکات، کە ئەم جۆرە عەشقە لەگەڵ ئاینی ئیسلامدا ڕێکناکەوێتو مەگەر پەنا بباتە بەر دینێکی تر کە مەسیحییەتە:

لەگەڵ دەستی مـەلا ڕێ ناکـەوێ زونـناری زوڵـفی یار

وەکو شێخ ئیختیاری مەزهەبی (تەرسا) نەکەم چیبکەم **ل٢٣١**

مەبست لە شێخ، شێخی سەنعانە کە بۆ کچە مەسیحییەك لە دینی خۆی کە دینەکەی مەحوییشە، وەردەگەڕێت بۆ سەر ئاینی کریستیانی، (**تەرسا**)ش دەقاودەق مەبەست لەمەسیحییەتە. بەپێی ئەم بەیتە، مەحوی ئامادەیە دەسبەرداری دینەکەی خۆی ببێت.

بەهەشت وحۆری.. شایانێکی سووك لە بەرامبەر شیعردا

مەحوی لە قەسیدەی (**عقد العقائد**)دا، کە قەسیدەیەکی درێژی خاوەن قورسایی ناو بەشە ئاینییەکەیەتی، لە کۆتاییەکەیدا لە دووبارە سوپاسی خوداکردندا کە توانیویەتی ئەمانە لە شیعردا ڕوونبکاتەوە (**مونتەنظمی نەضمی**) ڕشتە بوون، مەحوی وەك هەر بەخۆدانازینێکی ناو ئەدەبیاتی کلاسیك، لە بەیتەکانی کۆتایی ئەم قەسیدەیەدا دەڵێت:

هەر گەوهەرێکی مەهری کورورێکی حوری عین

هەر گەوهەرێکی صەد ثەمەنی جەنەتو عویـون **ل٤٠٢**

مەهر: مارەیی، **کورو**: پێنجسەد هەزار، **ثەمەن**: نرخ، **عویون**: کانی

واتە هەر بەیتێکی ئەم شیعرە وەك گەوهەرێکەو هەر گەوهەرێکیشی مارەیی پێنجسەد هەزار حۆریی بەهەشتە، یان هەر بەیتێکی ئەم قەسیدەیە سەد بەهەشتو کانی دەهێنێت.

قیامەت بەپێی پارەوە..

ئێستا دوای ئەم خوێندنەوانە، لەلامان ڕوونە کە مەحوی چەندەها شیعری ڕەندی هەیە. هەستی جوانیناسی لەلای ئەم پیاوە هێندە بەرزە، کە زمان دەرەقەتی وەسف نایەت، بڕوانە لەیاریکردن بە (**قیامەت**)دا چۆن هەموو جارێك دەیخاتە خزمەت پارەوەو بچووکیدەکاتەوە لە شوناسەکەی خۆی، کە زیاتر لە چواردە سەدەیە خەڵکی پێدەترسێنرێت، لەدوای هاتنی محەمەدەوە پەیڕەوانی ئەم ئاینە لە چاوەڕوانییەکی تاڵی ئەو ڕۆژە (**قیامەت**)دان، کەچی مەحوی هەر زووبەزوو قیامەت بەپێی پارەوە دەهێنێتو دەبات:

ئەو شۆخە هەر کەنەعشی منی دی، قیامی کرد

چی بم من؟ ئـەم قیامەتە هەستا کە من نەمام ل٢١٤

یان:

بەجێیە، چونکە ئەو هەستا، قیامەت جێ بەجێ هەستا

لەچەرخ ئەمشەو، وەکو ئەشکم لەدیدە، داوەری کەوب ل٥٠

یان:

دەیوت: قیامەت ئەڵبەتە رومت نیشان ئەدەم

رودەرخـە، تـاکـو قـیـامـەت هـەڵێ لـەڕوت ل٨٤

مەحوی و خۆکوشتن

خۆکوشتن وەك پرۆسەیەکی خۆویستی وەستانو وەلاّم بە وجـودی مـرۆڤ و رەتکردنـەوەی تـەنیا شـتێك کـە بەهۆیەوە خاوەنی هەموو شـتێکەو ئـەویش **(ژیانـە)**، لـە زۆر جـێو ناوچـەو فیکـرو نەریتێکدا ئامـادەیی هەیـە، مێژووی ئەم دیاردەیە لەناو کورددا روون نییە، کەس نازانێت کێ یەکەم کورد بووە کـە خـۆی کوشـتووەو چـیی لەپشت خۆکوشتنەکەیەوە بووە؟ بەلاّم بە بەراورد بە گـەلانی هنـدیو یابـانیو خێڵـە ئەفریقییـەکان، خۆکوشـتن لەناو کورددا لە رێژەیەکی زۆر کەمی هەلاّوێردی لێرەو لەوێ نەترازاوە، لەبەرئەوەی ئەو نەریتە لە بازنەی هەموو ئاینە ئاسمانییەکاندا، لە زەردەشتییەوە (کە ئـاینی یەکـەمی کـورد بـووە) تـا ئیـسلام، شـتێکی بێـزراو مـەکروە بـووە. ئـەوەتا قورئـان بەئاشـکرا بـاوەڕداران لـە خۆکوشـتن ئاگادردەکاتـەوە: { يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَكُم بَيۡنَكُم بِٱلۡبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٖ مِّنكُمۡۚ وَلَا تَقۡتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمۡ رَحِيمٗا } سورەتی النساء ئایەتی ٢٩.

هەڵبەت هەر دەستهێنانە رێی خۆکوشتنێك، ئەگەر بەدیوێکدا لە هیومانییەتو ژیاندۆستییەوە بێـت، ئـەوا بـە دیوێکی تردا کوشتنی بەشێکە لە ستاتیکای مەرگو کەلەپچەکردنی ئیرادەی مرۆڤە. ئـەو دەقانـەی کـە مـەحوی راستەوخۆ یان ناڕاستەخۆ ئاماژەی بۆ خۆکوشتن تێـدا کـردووە، گـەلێك زۆرە. دیـارە ئـەو دونیابینییـە فـراوانو گەورەیەی مەحوییە کە خۆکوشتن وەك وەستانو پاوسکردنی ژیانێکی بێبـەها دەهێنێتـە گـۆڕێ. لێـرە بـەدواوە هەوڵدەدەین هەندێك لەو بەیتانە دیاربکەین، بەلاّم لە بەرەوە دەبێت لەسەر ئەو مەیلی خۆبەکوشتدانە بوەسـتین کە لەلای سۆفییەکان ئامادەیی هەیەو لە ئەدەبیاتەکەشیاندا رەنگدانەوەی دەبینرێت.

عەبدلود بن سەعید بن عەبدولغەنی دەگێڕێتەوە "رۆژێك حـەلاج لـە بەغـدا هاتـە مزگـەوتی مەنـسورو وتـی: خەڵکینە شتێك لە من ببیستن. ئیتر خەڵکەکە لێی کۆبوونەوە، هەندێك دۆسـتو هەنـدێك دوژمـن، حـەلاج وتـی: بزانن کە خوای گەورە خوێنی منی بۆ ئێوە رەواکردووە.. من بکوژن." گێڕەرەوە دەڵێت من چوومە پێشو وتم:

"یا شێخ، چۆن پیاوێك بكوژین كه نوێژدەكاتو ڕۆژوو دەگرێتو قورئان دەخوێنێت؟" حەلاج وتی: "ئەی شێخ.. ئەوەی كه ناهێڵێت خوێنڕشتن ڕووبدات، نه نوێژه، نه ڕۆژووەو نه قورئانخوێندنه، كەواته من بكوژنو بگەنه پاداشتی خۆتان، تا منیش ئاسوودە ببم."[١٣]

بەمشێوەیە سۆفییەكان مەیلی خۆبەكوشتدانیان له مەیلی خۆكوشتن بەلاوە پەسەندو بڵاوتربووە. با لەم نموونانەی مەحوی وردببینەوە كه تێیاندا حەزی كوشتن به دەستی یاری تێدا ڕوونه:

هاتۆته سەر لەسەرت دا، سەر هەڵبڕە
"مەحوی" ئەم ئیشی خێرە لەسەر تۆیه ماوە عەوق **ل١٨٤**

یان:

بۆ شوكری جەوری ئەو دوبرۆیه له قەتڵما
هەر بن موێكه میثلی گولی شەصت پەڕ زوبان **ل٢٤٠**

یان:

دەدەی وادەم بەقەتل ئەمڕۆ، سبەی هیچ
ئەتۆ شاهی، چیه وا بێ ثەباتی **ل٢٩٧**

یان:

سبەینێ وەرنه سەیری كوشتنم وادەم چەها داوە
لەسەر وادەی درۆی ئەو نادەم وادە قەت نادەم **ل٢٢٨**

یان:

كەواته ئەو شۆخه تیرێكی بە(عمدا) گرته من "مەحوی"
(نمیدانم چ سان ارام به جا شكرانه خودرا) **ل٣٦١**

یان:

بیانو بگرە، شێوەی خۆت بشێوێنه به من كوشتن
وەها چاوی بەدت لێ لادەدەم، بڕوانه چۆنم بۆت **ل٧٧**

یان:

لەحەق بێژی بوە بەحری (انا الحق) هەر قەصدێكم
لەباتی جائیزە، واجب گەڕا قەتڵم بكەن واجیب **ل٢٥**

یان:

به تیر ئەمڕۆ دڕی وا هەرچی پێشهات
خودا پێداوە هەركەس بەر نەظەر كەوت **ل٨٨**

١٣- تصوف اسلامیو رابطة انسان خدا/ نیكلسون- ترجمه د.محمد رضا شفیعی كدكدنی ل٧٢.

یان:

چاوی لە وەعدەی کوشتنی من چاوی دزیەوە

خونکاری وا، دەبیٚ لەقسەی خۆی نەکا نکولٚ

بەم ئیختیصاصە سا سەری من بۆ نەگاتە عەرش

هاتو لـــەسـەرمــی دا، وتــی (ابدا بما یؤول) **ل٢٠٧**

دوای ئەمانە، دەبینیت مەحوی پلەیەك واوەتر لە حەلاج دەڕواتو بیرۆکەی کوشتن بەدەستی خۆی پێشنیار دەکات، لە کاتێکدا قورئان وتویـەتی { وَلَا تَقۡتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ} و بیریـشماننەچووە مـەحوی مەلایـەکی گـەورە بـووە، کەچی ئەوەتا دەلێت:

بەخۆکوشــتن نەجــاتی خۆبدە "مەحوی" وەکو فەرهاد

لەزۆری قەهرەمانی عیشق، ئەفەندم، هەر ئەجەل بەستە **ل٢٦٧**

(وحده الوجود) لە شیعری مەحویدا

قسەکردن لەبارەی (**وحدة الوجود**)ەوە، هێندە سەختو ئالۆزە تــا ئەو ئاستەی هەندێك پێیانوایە ئەم هـزرە پێنـاسو تـەعریف ناکرێـت. لـە ڕووی مێژووییـەوە، ئـەم فیکرەیـە زۆر کۆنـە، مێـژووی نووسـراو لـە فەلـسەفەی کلاسیکیی یۆنانیدا، قسە لەم لایەنەی یـەکبوونی گـەردوون دەکـات، **ئـەفلۆتین** دیـارترین نـاوە کـە لەمبارەیـەوە پەنجەی بۆ ڕابکێشین.

(وحدە الوجود) واتە لە گەردووندا جگە لەخودا هیچ شتێکی تر نییە، یان ئامادەیی خودا لە هەموو شـتێکدا. ئـەم چـەمکە لـە گـەورەترینو بـالاترینو تەومـژاویترین مەسـەلەکانی حیکمـەتی موتەعالییـەو تێگەیـشتن لێـی، کارێکی ئاسان نییە. **"دەبێت مرۆڤ تەمەنێك بە عیلمو عەمەل زەحمەت بکێشێت تـــا خـودا کۆمـەکی بکـات لـە ئەسڵی (وحدە الوجود) تێبگات یان نا.. ئەمە نهێنییەکی گەورەیە."**[١٤]

ڕاستییەکەی جیاوازی هەیە لەنێوان ئەوەی بڵێین هەموو شتێك خودایە (**كـلُّ شَـيءٍ هُـوَ اللّـه**) لەگـەڵ ئـەوەی بڵێین جگە لە خودا، هیچ شتێك نییە. وحدە الوجود حەقیقەتی (**لآ إلَهَ إلاّ اللّه**)یە. ڕۆحی عیرفـان تێگەیـشتنە لـە حەقیقەتو تێگەیشتنیش لە حەقیقەت، درککردنی (وحدە الوجـود)ە.. بـا تەماشـای چـەند ئایـەتێك لـە قورئـان بکەین کە لە دەرگای ئەم باسە دەدات: {فَأَيۡنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجۡهُ ٱللَّهِۚ} **ڕووبکەنە هەر جێگەیەك، خودا لەو جێگەیە–**

١٤– وحدە وجود چیست؟/ www.hawzha.com

البقرة ئايەتی ١١٥. یان { وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ } **له كاتێكدا ئێمه له ئێوه نزیكترین، بەڵام ئێوه نامانبینن**– الواقعة ئایەتی ٨٥. یان { هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْءَاخِرُ وَٱلظَّٰهِرُ وَٱلْبَاطِنُ } **ئەو خودایە یەكەمینەو لە سەرەتاوە هەر هەبووە**– الحدید ئایەتی ١٥.

ئەم هزره لە مێژووی تەسەوفدا كۆنە، لە ئەدەبیاتی كلاسیكیی عەرەبیدا تا سەر **محێدین ئیبن عەرەبی** كە لە هەردوو كتێبی (**فصوص الحكم**)و (**فتوحات مكیة**) سیستمازەی دەكات، بەو شێوە بەرچاوو روونە نەبینراوە. دەبێت لێرەدا ناوی **حەلاج**–مان بیرنەچێت. لە ئەدەبیاتی كلاسیكیی فارسییشدا لای **مەولانای رۆمی**و **مەحمود شەبستەری** بابەتی بیركردنەوەو فەلسەفەی روانینە بۆ رۆحی شتەكان. لە خۆرئاواش، لەپاش یۆنانی كۆنو ئەفلۆتین، دەتوانین پەنجە بخەینە سەر ناوی **سپینۆزا**. لەلای ئەو، حەقیقەت جگە لە یەك زیاتر هیچ شتێكی تر نییە. بەڵام دەبێت ئەوەش بڵێین لای ئەم فەیلەسوفە، ئەم باوەڕە دەگاتە رادەیەك كە نەفیی خوداش دەكاتو دەیكاتە پارچەپارچە لەناو شتەكاندا، ئەو شتانەی كە لەبنەڕەتدا یەكێكن.

ئەم (وحدە الوجود)ەی ناو سۆفیگەری لە رۆژئاوادا زیاتر بە **Panthesism** دەناسرێت، كە باوەڕێكە لای وایە خودا لە هەموو شتێكدا هەیەو هەموو كەسو شتێك لەم جیهانەدا بەشێك لە خودای تێدایە. بیروڕاكە دەڵێت خودا هەموو شتێكەو هەموو شتێك خودایە، واتە خوداو سروشت هەردووكیان هەر یەكێكنو هەموو شتێك پیرۆزی خودای هەیە.

ئەو كاتیگۆرییە عیرفانییەی كە دەڵێت (**دوو یەكە**) ئەو یەكێتیبوونە، لای شاعیرەكەی ئێمەش وەك هەریەكێك لەو عارفە گەورانە دەبینرێت:

لەناوی رۆژو مەه بردن، لەباسی صەدرو شەهكردن
مووەحید هەردەبێ یەك بناسێ، هەر لەیەك دەدەوێ　　　　**ل٣١٣**

یان لەم بەیتەدا جوانترو روونتر ئەم فیكرە دەبینرێت:

لەغەیری وەحدەت لە وجوددا نییە، كەثرەت وەهمە
سادە تەكراری یەكە، مەنشەئی ئەوهامی عەددە　　　　**ل١١٣**

لەبارەی یەكێتییشەوە (**الأتحاد**) بڕوانە ئەم جوانیناسییەی مەحوی:

بەوەم زانی لەباغا چقڵی گوڵ هەڵچەقییە داوێنی
كە لێرە دڵ لەسینەمدا برینی نەشتەری دێشێ　　　　**ل٣٠٢**

پارادۆكس لە مەحویدا

ئەو یەقینە موتڵەقەی ئاین دەیداتە پەیڕەوكەرانی، مەحوی تێیدەپەڕێنێتو وەك عارفێكی سەركێشو رۆح نائاسوودەو ناجێگیر، ناتوانێت لەناو ئەو بازنەی دڵنیاییەدا ژیانبكات كە ئاین بۆی كێشاوە.

مەحوی **دیکارت** ئاسا یەکەم هەنگاوی، شکاندنی ئەو دیواری یەقینەیەو دروستکردنی گومانە لە خۆیو لەوانی ترو لە چەمکی ژیانو چەمکی مەرگو چەمکی قەبەکراوی **حەقیقەت**. گومان لە وادەی ژوانو لە هاتنو لە چاوەڕوانی.

ئێمە تەنیا نموونەیەکی بچووك لە گومانو نادڵنیایی مەحوی وەردەگرین لە ژوانی مەعشوقەکەی، سەرەتا با ئەو شابەیتانە بخوێنینەوە، کە لە چاوەڕوانی یاردا نووسراون، ئەو شەوقو هەراو زەنایە ببینینو ببیستین کە وەك خەرمانەیەك مەحوی بەدەوری مەعشوقەکەیدا دەیکێشێت، بۆ ئەوەی لە کۆتاییدا پێیبڵێت: تۆ نایەیت.. یان بێشیت، هاتنو نەهاتنت وەك یەکە.

لە چاوەڕوانییەکی پڕتاسەدا:

صەبا کردویە وەعدەی گەردی کۆیی، مەگری ئەی دیدە!

بەئومێدم جەواهیر سورمە بۆ تۆزی بەصەر لەنوێ **ل٣١٦**

یان:

مەحاڵە بێتو ئەو پێ سەرسەرم نێ

بەتاجی پادشا ناگا گەدا قەط **ل١٩٥**

یان:

رێی دا لەقاپیا بمرم، پێشی سەر سەرم

نا، واگەدا دەبێ بەخوداوەندی تەختو تاج **ل٩٢**

یان:

وتم: نیازمە بەرپێتی خەم سەرم، فەرموی

بەنازو عیشوە: شەهی بۆ گەدا کەنادا دەست **ل٧٠**

یان:

لەتیغی تۆ هەتا "مەحوی" شەرفیابی شەهادەت بو

خوێنی بە ئاو، ئیتر لە داوێنت نەما مەحذور **ل١٣٠**

یان:

لە وەقتێکا کەڕۆحم گەیيە سەر لەب، رۆحی من بە فیدات:

دەبێتە رۆحی تازە، ئەو لەبەم گەر بێتە سەر لەب **ل٤٩**

یان:

گەیشتن بەو شەهی عالی مەقامە

نیە، فکرم، خەیاڵم خاوە، پێ لەنگ **ل١٩٨**

یان:

غائیب لەدیدە، چاوی سەرم، دڵمە پێتەوە!

دەستم بەئاسمانەوە، چاوم بەڕێتەوە ل٢٨٥

یان:

"مەحوی" بەیادی تۆیە شوغلی کەڕۆیوی

غائیب لەدیدەبو! بەخودا دڵمە پێتەوە ل٢٨٧

یان:

رۆشن کە چاوی مونتەظیرانت بەگەردی رێت

تۆ دێ یو، نوری دیدەیی من دێ بە پێتەوە ل٢٨٦

سەرەنجام دوای ئەو هەموو جوانیهۆنینەوەیە لە چاوەڕوانیی یاردا، مەحوی روودەکاتە رۆحی خۆیو سەرزەنشتی دەکات کە یار بێتو نەیەت هیچ گرنگ نییە:

مەبە "مەحوی" بەڕوپێدانی یاری عیشوەگەر مەغرور

وەکو دونیا ثەباتێکی نیە ئیقبالو ئیعراضی ل٣٠٦

یان مەحوی وەك پیاوێکی تەنیاو بیرکەرەوەیەکی ماتو بێدەنگ، هەم بەهۆی ئەو جۆرە تەریقەتەی هەڵیبژاردووەو پەیڕەویێتییەکەی کە نەقشبەندییەو بێدەنگیو تێڕامانیش، سەنتەری ئەم تەریقەتەن. هەم بەهۆی دونیابینیو جیاوازڕوانینی خۆیو چاوی شاعیرانەو ئەزموونی قورسی لەگەڵ (**تەنیایی**)، ئەم چەمکە سێبەرێکی قورس دەخاتە سەر دیوانەکەو خوێنەر لە هەر سەرێکەوە لێی بڕوانێت، ناتوانێت ئەو هەموو بەیتەی گوزارشت لە خودی پیاوێکی تەنیا دەکات، نەبینێت. ئەوەتا لەشوێنێکدا لە وەسفی رێبواری رێو مرۆڤی تەنیادا دەڵێت:

رەم دەکا حەتتا لەمیهرو مەهر جونون ئادابی عیشق

سێبەری لێ بارە هەرکەس مەیلی تەنهایی دەکا ل١٨

کەچی هەر ئەم مەحوییە، ئەم پیاوە تەنیاییدۆستە کە (**سێبەری خۆی لێ بارە**) ئەوەتا لە جێگەیەکی تردا دەڵێت:

لەکن من ئەصلی نیەو نەبوە عەیشی تەنها خۆش

نیە بەهەشتی خودا هەم بەبێ ئەحیبا خۆش ل١٥٢

ئەم بەیتە بەیتی پێشوو رەفزدەکاتەوە بە تەئکیدی (**نییەو نەبووە**) دەڵێت، لەلای من ژیانی تەنیایی نە خۆشەو نە خۆشیش بووە. تەنانەت بەهەشتیش بەبێ (**ئەحیبا**) خۆشنییە.. بەمجۆرە مەحوی ناتوانێت تا سەر، تەواوی شیعرەکانی خزمەت بە گوتارەکەی بکەن، روونیشە کە ئەم دیوانە کۆی کارەکانی تەمەنیەتیو رەنگە ئەزموونو ژیان لەناو خەڵکیدا روانینی مەحوییان گۆڕیبێتو دواجاریش بەهۆی پۆلبەندیی شیعرەکان بەسەر پیتە عەرەبییەکاندا، ئەم بەیتە کەوتبێتە پاش بەیتی پێشووترەوە، رەنگەو ئێمەیش وای بۆ دەچین، کە

راستییەکەی پێچەوانە بێتو ئەم بەیتە زۆر لەپێش بەیتی پێشوودا نووسرابێت، چونکە هەر ئەم مەحوییە بەیتێکی تریشی لە ستایشی تەنیاییدا هەیە:

سبەینێ (یحشر المرء)ە، براگەل، فرسەتە ئەمرۆ

تەبەرِابن لەمن، با کەس نەبێ حەشری لەگەڵ حەشرم ل٢٢١

خوداو مەحوی

لەژێر ئەم تایتڵە فەرعییەدا، هیچ پێشەکییەك نانووسین‌و راستەوخۆ بە نموونە هێنانەوە لە شیعری مەحوی، دەستپێدەکەین:

لەبەر داری حەدا من بم، ئەتۆ مەست

دەقازی حەق بڵێ تۆ، (حەق) چ بەردار ل١١٩

واتە قازی (**خودایە**) ئەوە کەی حەقە؟! تۆ مەستبوویت‌و من داری حەدم لێدەدرێت؟. مامۆستایانی مودەڕیس نووسیویانە: "**لە نوسخەی (ن)دا نووسراوە (لەبەرداری خودا).**" هەرچەندە ئەوان رایان وایە بەیتەکە وانییە، ئەگەر وابێت، ئەوا وەك شیعرە رەندییەکانی خیامی لێدێت. بەڵام دەستنووسی ئەم نوسخەیەی بەیتەکە، زیاتر لە ئامانجەکەی ئێمە دەداتو بەڕاستی مەحوی لەگەڵ خودایدا دەئاخفێت، جارێك وەك مەعشوقێك‌و جارێك بەهۆی مەستییەکەیەوە کە پاساوێکە بۆ مەی، دەڵێت ناکرێت لە من بدرێت، لەکاتێکدا مەستەکە من نیمو تۆیت.

مەتاعی صیدق‌و ئیخلاصم لەبازاڕی ریاکاران

لەسورەی (قل هو الله) دەکەم لەم موشریکستانە ل٢٧٨

بەر لەوەی مانای ئەم بەیتە بە تێگەیشتنی خۆمان لێکبدەینەوە، دەبێت ئەو گومانە بخەینەڕوو لە وشەی کۆتایی نیوەی یەکەمی بەیتەکە (**ریاکاران**)، بەپێی سەروای نیوەی یەکەمی دوو بەیتی پێش ئەم بەیتە بێت، کە وشەکانی (**بەردا**)و (**ئابا**)یە، کۆتاییان بە ئەلفە، دەبوو ئەم بەیتەش کۆتاییەکەی ئەلف بێت، تا مانای تەواوەتی خۆی بدات. هەرچەندە ئەمە گومانێکە لە نوسخەی دەستنووسەکان کە مامۆستایانی مودەڕیس کۆیانکردووەتەوە، نەك دەستوورێکی عەروزی بێت. چونکە لە عیلمی عەروزدا، چاو دەخرێتە سەر سەرواکان لە کۆتایی نیوەی دووەمی بەیتەکاندا، نەك نیوەی یەکەم. تەنیا مەگەر لەوحاڵەتەدا نەبێت کە شیعرەکە غەزەل بێتو بەیتی دەستپێك، واتە یەکەمی شیعرەکە بێت.

ئەگەر ئەمیش کۆتاییەکەی ببێت، بە ئەلف ئاوای لێدێت:

مەتاعی صیدق‌و ئیخلاصم لەبازاڕی ریاکارانا

لەسورەی (قل هو الله)دەکەم لەم موشریکستانە

ئێستا واتای بەیتەکە بەمشێوەیەی لێدێت:

کاڵای ڕاستگۆیی‌و دڵسۆزییم وا له‌ بازاڕی ڕیاکارانداو خۆشم له‌ سوره‌تی (**قل هوالله‌**) ده‌چم، واته‌ وه‌ك خودا تاكو بێکه‌س‌و ته‌نیام له‌ناو ئه‌م موشریکستانه‌دا.

ئه‌م سوره‌ته‌ مه‌حوی به‌هه‌ڵه‌ ناوی هێناوه‌، ڕاستییه‌که‌ی خۆی سوره‌تی (**الإخلاص**)ه‌، که‌ یه‌کێکه‌ له‌ کورتترین (١١٤) سوره‌ته‌که‌ی قورئان‌و سوره‌تێکی مه‌ککییه‌. واته‌ له‌ بنه‌ما عه‌قیدییه‌کاندا بۆ ئیسلام ده‌وریکی گرنگی هه‌یه‌و له‌ توێژینه‌وه‌ له‌ ئیلاهیاتی ئیسلامیدا بۆ قسه‌کردن له‌سه‌ر (**خودا**)، به‌بێ گه‌ڕانه‌وه‌ بۆ ئه‌م سوره‌ته‌، مه‌حاڵه‌ توێژه‌ر بتوانێت هیچ شتێك له‌سه‌ر خودا له‌ ئیسلامدا بنووسێت. ئه‌م سوره‌ته‌ ته‌نیا چوار ئایه‌ته‌ که‌ تێیدا به‌یانکراوه‌ {**خودا یه‌که‌* نیازی به‌که‌س نییه‌* له‌که‌س نه‌بووه‌و که‌سیشی لێنابێت* که‌س هاوتاو هاوشانی ئه‌و نییه‌**}. ئه‌م خۆشوبهاندنه‌ به‌م سوره‌ته‌، که‌ دوو جار خۆشوبهاندنه‌ به‌ زاتی ناو سوره‌ته‌که‌ (**که‌ خودایه‌**).. مه‌حوی ده‌خاته‌ هاوشانی **مه‌عروفی که‌رخی‌**و **حه‌لاج‌**و **بوستامی**یه‌وه‌و وه‌ك سه‌رکێشێکی گه‌وره‌ تا پله‌ی کفرو شیرك له‌ چاویلکه‌ی شه‌ریعییه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێت.

یان له‌ عیشوه‌ی یاردا ده‌ڵێت:

لوطفێ به‌ حاڵی من که‌، وتم، ئه‌و وتی به‌قار:

تۆ شێخی باخوداو ئه‌من شۆخی ناخودا ل٤١

واتای به‌یته‌که‌:

وتم ڕه‌حمێك به‌حاڵی من بکه‌، که‌چی ئه‌و وتی ئه‌گه‌ر تۆ شێخێکی خواپه‌رستیت، من خواشم نییه‌. چونکه‌ پێشگری (**با- نا**) له‌زمانی فارسیدا وشه‌که‌ی دوای خۆیان موسبه‌ت یان نه‌فی ده‌که‌ن. که‌ له‌پێش وشه‌ی خوداوه‌، ئه‌م پێشگره‌ (**با**) هات، واته‌ له‌گه‌ڵ خودا یان خوداپه‌رست‌و ئه‌گه‌ر ئه‌م پێشگره‌ (**نا**) هات، به‌ مانای که‌شتییه‌وانیش دێت. وه‌ك مامۆستایانی موده‌ڕیس بۆی چوون، به‌ڵام ئه‌م مانایه‌ بۆ ئێره‌ گونجاو نییه‌. به‌ڵکو ڕێك‌و ڕاست ناخودا: مانای بێخودا یان له‌خودانه‌ترس دێت. که‌ ئه‌مه‌ش جارێکی تر بۆ زاتی خودا شیاوه‌، چونکه‌ (**شۆخ= معشوق= خودا**) خوداش خودای نییه‌ تا لێی بترسێت، ئیتر تۆ به‌ چی ده‌یترسێنیت.

سه‌رنج له‌م به‌یته‌ی خواره‌وه‌ بده‌ن، مه‌حوی چۆن عه‌رشی خودا (**جێگه‌یه‌ك که‌ ئه‌و له‌سه‌رێتی**) سووکده‌کات‌و وایلێده‌کات به‌ ئاهی ئه‌وو بێکه‌سانی دی دێته‌ له‌رزه‌:

با زۆری بێ به‌که‌م مه‌گره‌ ئاهی بێ که‌سان

به‌م سروه‌ بایه‌ عه‌رشی خودا دێنێته‌ ئیهتیزاز ل١٣٦

مه‌حوی‌و ئیبلیس

که‌ مێژووی سۆفیگه‌ری ده‌خوێنیته‌وه‌و له‌گه‌ڵ ژیانی سۆفییه‌کان تێکه‌ڵ ده‌بیت، به‌ر شتی سه‌یر سه‌یرو بڕوای ناوازه‌و عه‌جیب ده‌که‌ویت، که‌ له‌گه‌ڵ لۆژیکی دینه‌که‌دا نایه‌ته‌وه‌. (**ئیبلیس**) که‌ ته‌نیا فریشته‌ی

نەفرەتکراوەو وا ناسێنراوە تا ڕۆژی قیامەت خەڵك فریودەدات، ئەم شەیتانە بەو وێنە ناشیرینەی کە ئاینی ئیسلام داوێتی، کەچی ئەوەتا لای هەندێك لە سۆفییەکان جێی ڕێزو خۆشەویستی بووە.

نوری ڕەشی ئەو، لە بەرامبەر نوری سپیی محەمەدیدا دادەنرێت. سۆفییەکان لە هەندێك جێگە بەرگرییان لە ئیبلیس کردووەو پێیانوایە کە سوژدەی بۆ ئادەم نەبردووەو لە عەشقی ڕاستەقینەی بۆ خوداوە بووە. چونکە عاشقی ڕاستەقینە جگە لە مەعشوق، سەر بۆ کەس دانانەوێنێت. هەندێکیان بەدروستی نازانن کە نەفرەت لە شەیتان بکرێت، وەك **شێخ ئەبوقاسم کورەکانی** (کە سۆفییەکی گەورەی سەدەی پێنجەمی هیجری بووەو لە ڕووی ڕێزەوە ئیبلیسی بە **خواجەی خواجەکان** ناوبردووە،) **سهیل بن عبدلله تستری**٢٠٠ – ٢٨٣ ه، دەڵێت: **"بە ئیبلیسم وت دەربارەی تەوحید قسە بکە، هاتو بە شێوەیەك لەبارەی تەوحیدەوە قسەیکرد، کە ئەگەر عارفەکان لەوێ ئامادەبوونایە، پەنجەی حیرەتیان لە زار دەنا."** لەبارەی نوری ئیبلیسیشەوە، **حەسەن بەسری** دەڵێت: **"گەر ئیبلیس نوری خۆی دەربخات، هەموو دروستکراوەکان ڕووی تێدەکەنو وەك خودای خۆیان دەیپەرستن."**[١٥]

بڕوانە مەحوی لە شیعرێکدا چی دەڵێت:

بەدەرسی من نەش (والشمس) پاری طەلعەتت ئەمساڵ

ئیجازەم دە موتالاکردنی (والیل)ی خەطو خاڵ ل٢٠١

دیار **(الشمس)**و **(الیل)** دوو سورەتی مەککیی دوابەدواییەکی قورئانن‌و مەحوی لێرەدا جارێك وەك مەجازی تاریکی‌و ڕووناکی بەکاریهێناون‌و جارێکیش وەك پێچوواندێکی ڕووی یار **(یار لێرەدا ئیبلیسە)** بە سورەتەکانی **(الشمس)**و **(الیل)**. مەحوی دەڵێت بە کاری منی نەخوارد **(الشمس= ڕووناکی محەمەدی)**ی پار، ئەمساڵ ڕوخسەتم بدە موتالای **(الیل=نوری سیاهی ئیبلیس)** بکەم. هەر لەم شیعرەدا، چەند بەیتێك خوارتر ڕوودەکاتە خوداو پێیدەڵێت:

چ خۆشە بەم هەموو عیصیانەوە یاڕبی بمبەخشی

ببەخشە، بگرە دۆزەخ خۆڵەمێشی کەم بوو یەك مسقاڵ ل٢٠٣

دەبینیت مەحوی خۆی دەزانێت کە ئەمە **(عیصیان)**ە، بۆیە داوای بەخشین دەکاتو بە تەنزێکیشەوە دەڵێت چیی تێدایە، با من نەسووتێنیت، ئەو پەڕەکەی دۆزەخ تۆزێك خۆڵەمێشی کەمتر دەبێت.

هەر لەبارەی نوری سیاهی ئیبلیسەوە، بە مەجاز مەحوی لە جێگەیەکی تردا دەڵێت:

تیرەگی وا فەضڵێ بۆ نادەم بەسەر ڕوناکییا ل٢٥٨

بەکورتی، ئێمە نامانەوێت بڵێین مەحوی شەیتانپەرست بووە یان وەك ئەو سۆفییانەی پێشتر ناوهێنران، بەرگریی لە **(ئیبلیس)** کردووە، **نەخێر**.. تەنیا بە بڕوای خۆمان، مەحوی گەیشتووەتە پلەیەك لە تەسەوف کە توانیویەتی حەقیقەتی **(نوری ئیلاهی، نوری محەمەدی، نوری سیاه)** ببینێتو هێنانەوەی ئەو نموونانەشمان، هەر لەو سۆنگەیەوە بووە.

١٥– تصوف اسلامیو رابطة انسان خدا/ نیکلسون– ترجمه د.محمد رضا شفیعی کدکنی ل١٤٢

ئەنجام:

ئـەم نووسـینە، ویـستی بلێـت هـەموو ئەوانـەی خوێندوومانەتـەوەو بەریکـەوتین، بـەر لـەوەی بخرێتـە بـەر پرۆسیسی هەڵوەشاندنەوەوە، شایەنی پێداچـوونەوەو جـارێکی تـر خوێندنـەوەن. لـە رووی تەمەنـەوە مێـژووی مەحوی‌و مێژووی کتێبەکەشی هێند کۆن نییە، مردنەکەی مەحوی بەحاڵ خـۆی دەدات لـە سـەد سـاڵ‌و عـومری کتێبەکەشی، وا لە سی ساڵدا. تـــا ئـەوەی ئـەو هـەموو هەڵەگۆییـە لـەوە درێژترنەکەینـەوە، دەکرێـت بـچینەوە سەریان‌و لە چاپێکی نوێدا، تا کـاک محەمـەدی مـەلا کـەریمیش لـە ژیاندایـە، شـەرحی ئـەو کتێبـە راسـتبوونەوە بەخۆیەوە ببینێت‌و ئێمەی خوێنەریش لەوە بگەین کـە ئـەو شـەرحانە، جگـە لـە دەسـتگردنێکی سـەرەتایی بـۆ تێگەیشتنێکی سەرپێی شیعرەکان، ناتوانن رێوانی هیچ رێیەکی تر بن، بەتایبەت گەر شاعیرەکە خاوەن رێیـەکی قژقژ بێت بۆ چوونە ناو قووڵاییەکی تر.